

MaashorstManifest

Manifest met een visie

In 2020 is De Maashorst een levendig en ondernemend Provinciaal Landschap georganiseerd rond het grootste natuurgebied van Brabant, duurzaam bewerkt en beheerd door boeren, beheerders en ondernemende burgers en omgeven door vitale en leefbare dorpen en steden.

In 2020 wordt De Maashorst op afstand herkend als gebied waar het goede leven, gezondheid en goede voeding, zorgzaamheid en spiritualiteit de basiswaarden vormen van haar identiteit en duurzame ontwikkeling.

In 2020 staan de poorten van De Maashorst wijd open voor bezoekers die willen genieten van haar gastvrijheid, cultuur, natuur, rust en het rijke scala aan recreatiemogelijkheden in de regio.

In 2020 werken boeren, burgers, ondernemers, beheerders en bestuurders al ruim 15 jaar eendrachtig samen aan het duurzaam beheer en de voortdurende ontwikkeling van De Maashorst.

MaashorstManifest

Manifest met een visie

In opdracht van de Stuurgroep De Maashorst.

Mogelijk gemaakt door de provincie Noord-Brabant en de inzet van de samenwerkende partners:

VOORWOORD

Ontmoetingen op De Maashorst.

Al meer dan vijf jaar werken we in De Maashorst intensief samen om ons gebied nog meer kwaliteit te geven. Het MaashorstManifest werpt de blik vooruit richting 2020. Het schetst tal van mogelijkheden om op de ingeslagen weg met elkaar vorm te geven aan een dynamische Maashorst.

Een creatief en ondernemend Provinciaal Landschap. Met deze status ondersteunt de provincie Noord-Brabant vanuit het programma schoon Brabant - actief de ambities voor streekontwikkeling. Naast duurzame ontwikkeling van de natuurkern en aanleg van de ecologische verbindingen investeren we in de sociaal economische ontwikkeling van de schillen er om heen en overgang naar dorpen en steden. We zetten breed in op ondernemerschap.

Deze zomer (tijdens de opening van de eerste recreatieve poort en op de streekfair in september) ontmoette ik steeds weer enthousiasme en betrokkenheid van burgers, ondernemers en maatschappelijke organisaties om er samen de schouders onder te zetten. Ze maken hun gedeelde ambities waar. Zij plukken de vruchten van hun nieuwe initiatieven tot samenwerking. Ze doen dit met elkaar in De Maashorst, maar ook met groeperingen uit de andere Provinciale Landschappen en Groene Woud. Het is hartverwarmend om mensen met passie voor hun streek te ontmoeten. Ik luister graag naar hun verhalen en ervaringen om ideeën te realiseren in de Maashorst.

Terugkijkend vanuit 2020 met dit MaashorstManifest in de hand, hoop ik dat onze gezamenlijke ambities gerealiseerd zijn. Het gaat er om De Maashorst als regio blijvend op de kaart te zetten en de natuurkern te versterken te midden van een levend platteland. Deze gebiedsvisie biedt hiervoor het wenkend perspectief. Vooral als de inwoners van het gebied zelf richting geven aan de regionale ontwikkeling. De positie van de provincie in de samenwerking is tijdelijk, de burgers en ondernemers uit de streek zijn de echte spelbepalers.

Ik ervaar het als een voorrecht hieraan mijn steentje bij te dragen.

Onno Hoes

Gedeputeerde Ecologie provincie Noord-Brabant

De Maashorst parel van Brabant en zó belangrijk voor de streek.

Het MaashorstManifest ontwikkelen met alle betrokkenen was een heel erg stimulerend en intensief proces. In korte tijd zijn veel partijen gehoord, geïnterviewd, met elkaar in debat geweest en hebben elkaar ontmoet in een ontbijtsessie. Al deze inspirerende ontmoetingen hebben zo enorm veel opgeleverd hetgeen zal blijken als u dit manifest leest.

De afgelopen vijf jaar zaten we al niet stil en hebben we gewerkt aan vele bouwstenen als basis. Prachtige resultaten waarvan een aantal nog in uitvoering zijn. Daar gaan we mee door maar het is belangrijk om vooruit te blijven kijken. Nieuwe ideeën ontwikkelen en realiseren. Het gebied ontwikkelen met respect voor natuur en cultuur en aandacht voor economie. We zetten in om de kernwaarden van het gebied duurzaam te ontwikkelen en te beheren.

In het MaashorstManifest hebben we ons voor de komende 10 jaar hernieuwde opgaven gesteld om eendrachtig samen aan te werken. Het gaat om het oppakken, uitbouwen, en combineren van initiatieven in samenwerking met anderen, in een streek die actief inspeelt op kansen. Er zal in de toekomst meer sprake zijn van een sterk ontwikkeld netwerk van ecologische, economische en sociaal-culturele relaties zowel binnen het landelijk gebied van de Maashorst als met het omringende stedelijke gebied en de woonkernen. Dit zal leiden tot een beter florerende regionale (plattelands) economie. Uitgedragen moet worden dat de streek garant staat voor duurzaam en maatschappelijk verantwoord ondernemen. Voor dit alles moeten ook voldoende publieke en private middelen worden aangetrokken om de kwaliteit van het landschap adequaat op peil te houden en te versterken.

Ik ben er van overtuigd dat de Maashorst zich ontwikkelt als een parel die steeds mooier wordt naarmate zij groeit, als resultaat van de groeiende samenwerking tussen alle betrokken partijen in de Stuurgroep en met vele partners en initiatiefnemers in het veld.

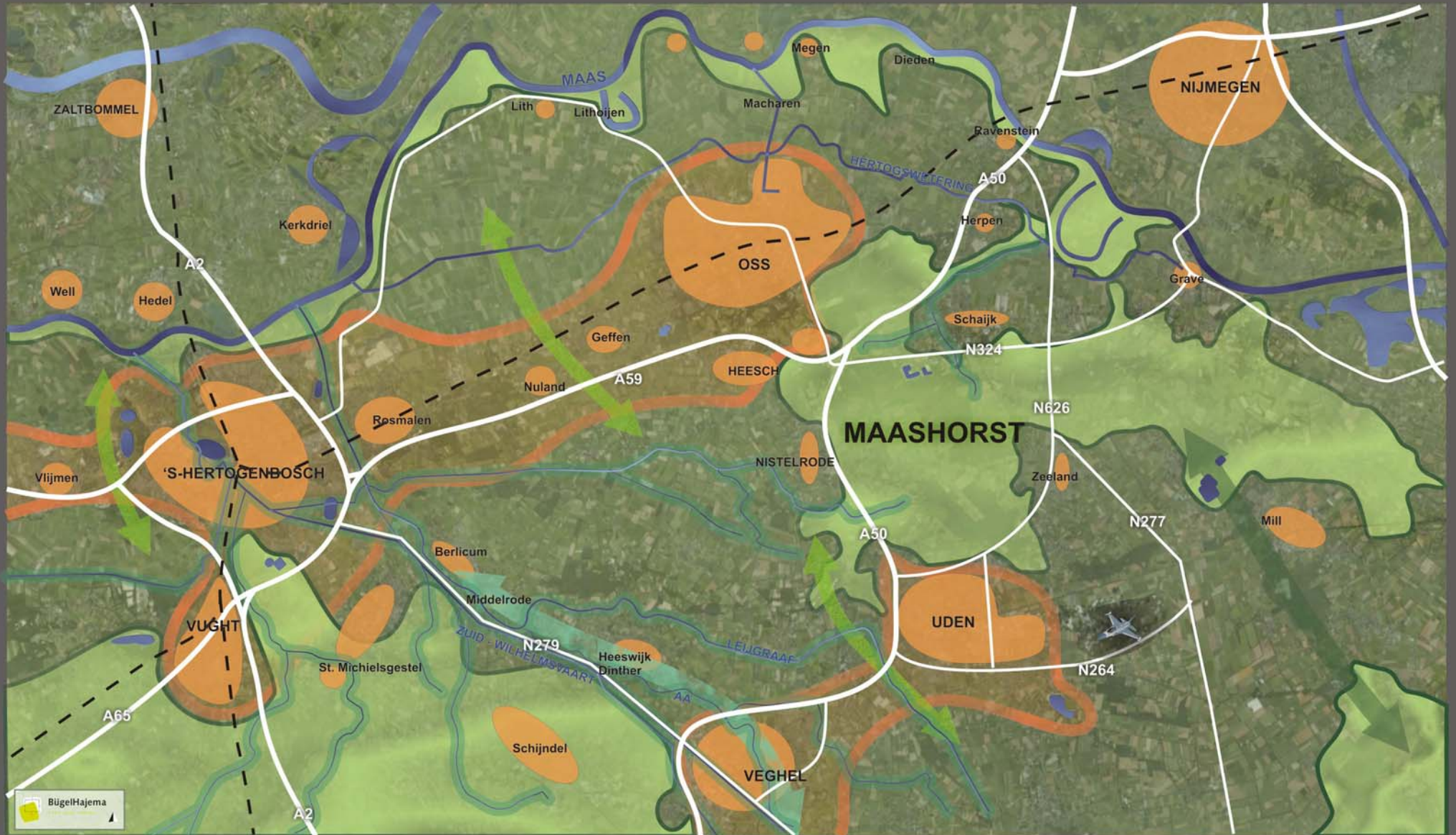
Ik kijk er naar uit om dit samen met u te beleven in de Maashorst van 2020.

Peer Verkuijlen

Voorzitter Stuurgroep De Maashorst

MaashorstManifest

Manifest met een visie

INHOUDSOPGAVE

Inleiding	7	<i>In 2020 werken boeren, burgers, ondernemers, beheerders en bestuurders al ruim 15 jaar eendrachtig samen aan het duurzaam beheer en de voortdurende ontwikkeling van De Maashorst.</i>	31
<i>In 2020 is De Maashorst een levendig en ondernemend Provinciaal Landschap georganiseerd rond het grootste natuurgebied van Brabant, duurzaam bewerkt en beheerd door boeren, beheerders en ondernemende burgers en omgeven door vitale en leefbare dorpen en steden.</i>	9	Behoud door ontwikkeling	31
Kernkwaliteiten van De Maashorst	7	De gezamenlijke opgave	31
Natuur & water	10	Van boer naar plattelandsondernemer	31
Landschap	11	Mobiliseren van het lokale veld	31
Cultuurhistorie	14	Verdergaande samenwerking	32
Dorp en stad	15	Samen naar buiten	32
Kern en schil	17	Samen aan het werk	32
Ontwikkeling zonder grenzen	17	Voorwaarden voor een duurzame ontwikkeling	33
Leefbaarheid en economisch draagvlak	17	Actieprogramma en projectideeën	35
<i>In 2020 wordt De Maashorst op afstand herkend als gebied waar het goede leven, gezondheid en goede voeding, zorgzaamheid en spiritualiteit de basiswaarden vormen van haar identiteit en duurzame ontwikkeling.</i>	19	Uitvoeringsprogramma 2009–2014	38
De Maashorst is geen eiland	19	Bijlage: SWOT - analyse	40
Goede voeding en landbouw	19	Colofon	43
Gezondheid en zorg	19		
Gezonde geest in een gezond lichaam	21		
<i>In 2020 staan de poorten van De Maashorst wijd open voor bezoekers die willen genieten van haar gastvrijheid, cultuur, natuur, rust en het rijke scala aan recreatiemogelijkheden in de regio.</i>	22		
De Maashorst is geen pretpark	20		
De Maashorst staat niet alleen	20		
Van dynamiek naar rust en stilte	23		
Recreatiepoorten en informatiepunten	25		
Duurzaam recreëren, oud en jong	25		

MaashorstManifest

NATUUR

Natuurplan
Ontsnippering
Robuuste verbinding
EHS

WATER

Watervisie
Vernatting
Herstel wijst

Economie & Branding
Recreatieve poorten

RECREATIE

Inleiding

Dit boekje, dat tevens als gebiedsvisie gelezen kan worden, gaat over het Provinciaal Landschap De Maashorst en vooral de mensen uit Landerd, Bernheze, Uden en Oss die 'apetrots' zijn op hun gebied.

Bewoners, boeren, natuurliefhebbers, recreatieondernemers, wandelaars, zorgverleners, vogelaars, industriëlen, beheerders, bestuurders, dienstverleners, recreanten en kunstenaars met één gemeenschappelijk doel: de ontwikkeling van hun Maashorst als het grootste natuurgebied van Brabant, centraal gelegen in een levend landelijk gebied waarin de diversiteit van stad en dorp, landschap en natuur, wonen en werken, gastvrijheid, zorg en leefbaarheid kenmerkend is voor dit authentieke Brabantse land.

Mensen die gewend zijn hun eigen boontjes te doppen en zelf verantwoordelijk willen zijn voor hun leven en hun leefomgeving. Die de duurzame ontwikkeling, het beheer en het onderhoud van hun woon-, werk- en leefgebied graag zelf ter hand willen nemen, waarbij zij onder duurzaamheid verstaan dat er sprake moet zijn van een goede balans tussen natuur, samenleving en economie, nu en in de toekomst.

Er is onderzoek gedaan naar de waardering, de kansen en de bedreigingen van De Maashorst, waarbij vele betrokkenen uit de samenleving, het bedrijfsleven en de overheid bevraagd zijn en met elkaar hebben gediscussieerd. De belangrijkste conclusie die uit dit onderzoek getrokken kan worden is dat de visie Maashorst en Herperduin, zoals deze in opdracht van de Stuurgroep Maashorst in 2005 is opgesteld, steunt op een breed draagvlak en door iedereen nog steeds als actueel wordt ervaren. Anders gezegd, niemand heeft behoefte aan een geheel nieuwe visie.

Wat goed is hoeft niet herschreven te worden. De visie van 2005 vormt dan ook de basis voor dit 'Manifest met visie'. Doel van het Manifest is het verder uitbouwen en verbreden van de oorspronkelijke visie en haar te voorzien van een actuele uitvoeringsstrategie, zodat, zoals een van de geïnterviewden zei: 'De verliefdheid van het eerste uur kan groeien naar een hechte relatie'.

De vier thema's uit het Manifest zijn in dit boekje en de visiekaart verbeeld, nader toegelicht en vanuit het perspectief 'hoe willen wij De Maashorst in 2020 graag zien, van aansprekende voorstellen voorzien ten aanzien van de mogelijke invulling'.

De uitvoeringsstrategie schetst daarbij de weg hoe de doelen in samenwerking met vele betrokken partijen bereikt kunnen worden en nodigt initiatiefnemers uit om enthousiast mee te bouwen aan De Maashorst onder het motto: De Maashorst, daar teken ik voor!

Samenhang der dingen

Het MaashorstManifest is geen boekje voor in de kast maar een strategisch handvest dat wil inspireren maar dat tevens het verbindend verhaal vormt voor de vele initiatieven die in de Maashorst al zijn uitgevoerd, opgestart en op stapel staan. Het natuurplan, de watervisie en de plannen ten aanzien van de branding van de Maashorst en de recreatieve poorten, die in dit boekje niet worden herhaald, vormen er onlosmakelijk onderdeel van uit.

Tip voor de lezer

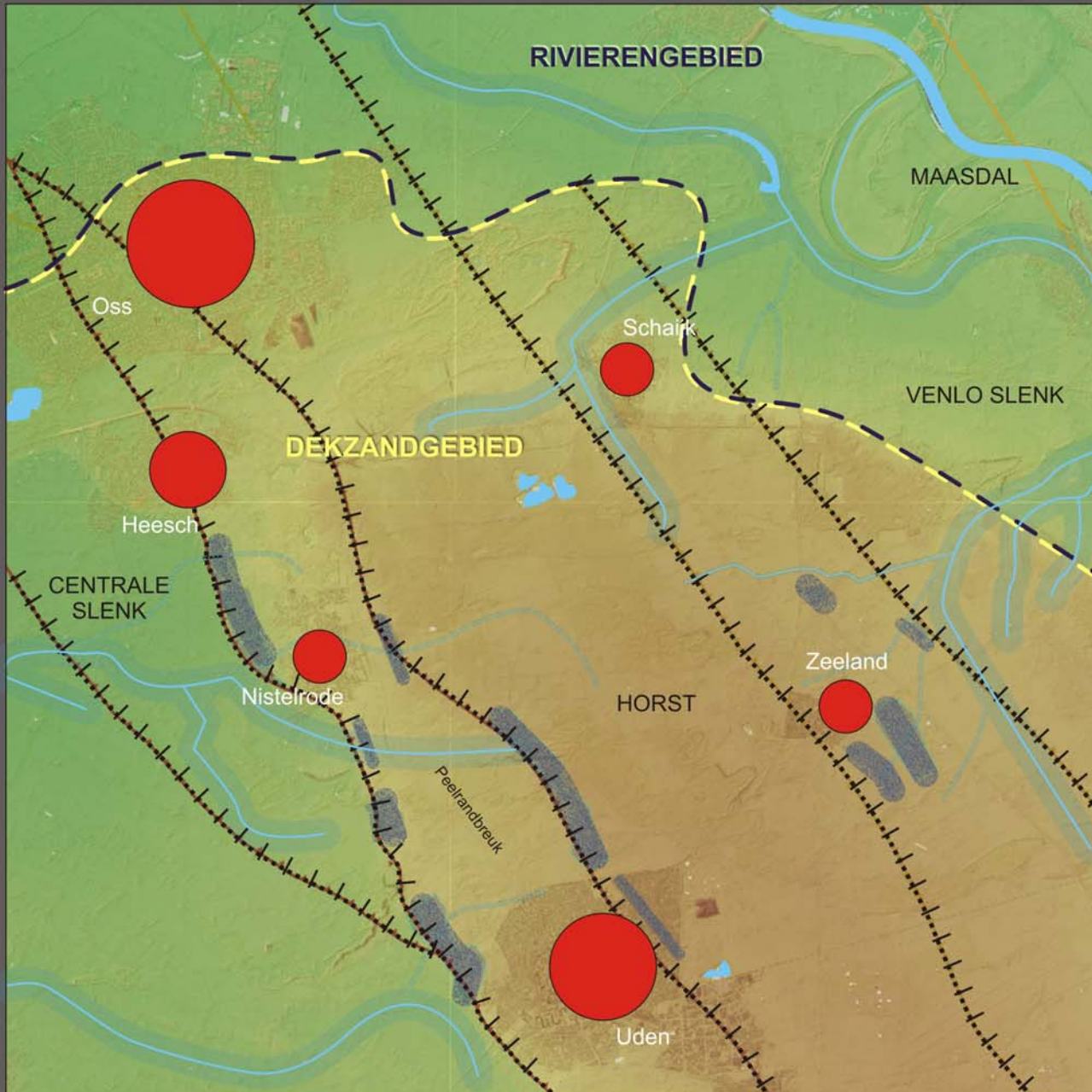
Dit MaashorstManifest leest wat anders dan u misschien gewend bent van een gebiedsvisie of andere beleidsnota waarin vaak vanaf vandaag naar de toekomst gekeken wordt. Dit Manifest schetst de Maashorst in 2020 om van daaruit terug te kijken naar wat we nu al moeten en kunnen doen om dat ideaal te verwezenlijken.

Een Maashorst waarin haar ecologische, economische en sociaal-culturele waarden in balans zijn en waarin dorp en stad, land en natuur weer in harmonie samenleven. Zoals het hoort in Brabant.

Een ideaalbeeld maar geen utopie omdat het gebaseerd is op de enorme kracht van de Maashorst en haar betrokken en ondernemende inwoners, ondernemers en bestuurders, die de schrijvers van dit boekje mochten treffen bij de vele ontmoetingen met 'De Maashorst' die er aan ten grondslag liggen.

DUURZAME ONDERGROND

- Horst met hoge gronden 15m - 25m NAP
- Overgangen en randen 10m - 15m NAP
- Lage beek- en rivierdalen $\pm 0m - 10m$ NAP
- Scheiding grote landschappelijke eenheden
- Breuktectoniek
- Wijstgronden
- Oppervlaktewater
- Beekdalen en laagtes

In 2020 is De Maashorst een levendig en ondernemend Provinciaal Landschap georganiseerd rond het grootste natuurgebied van Brabant, duurzaam bewerkt en beheerd door boeren, beheerders en ondernemende burgers en omgeven door vitale en leefbare dorpen en steden.

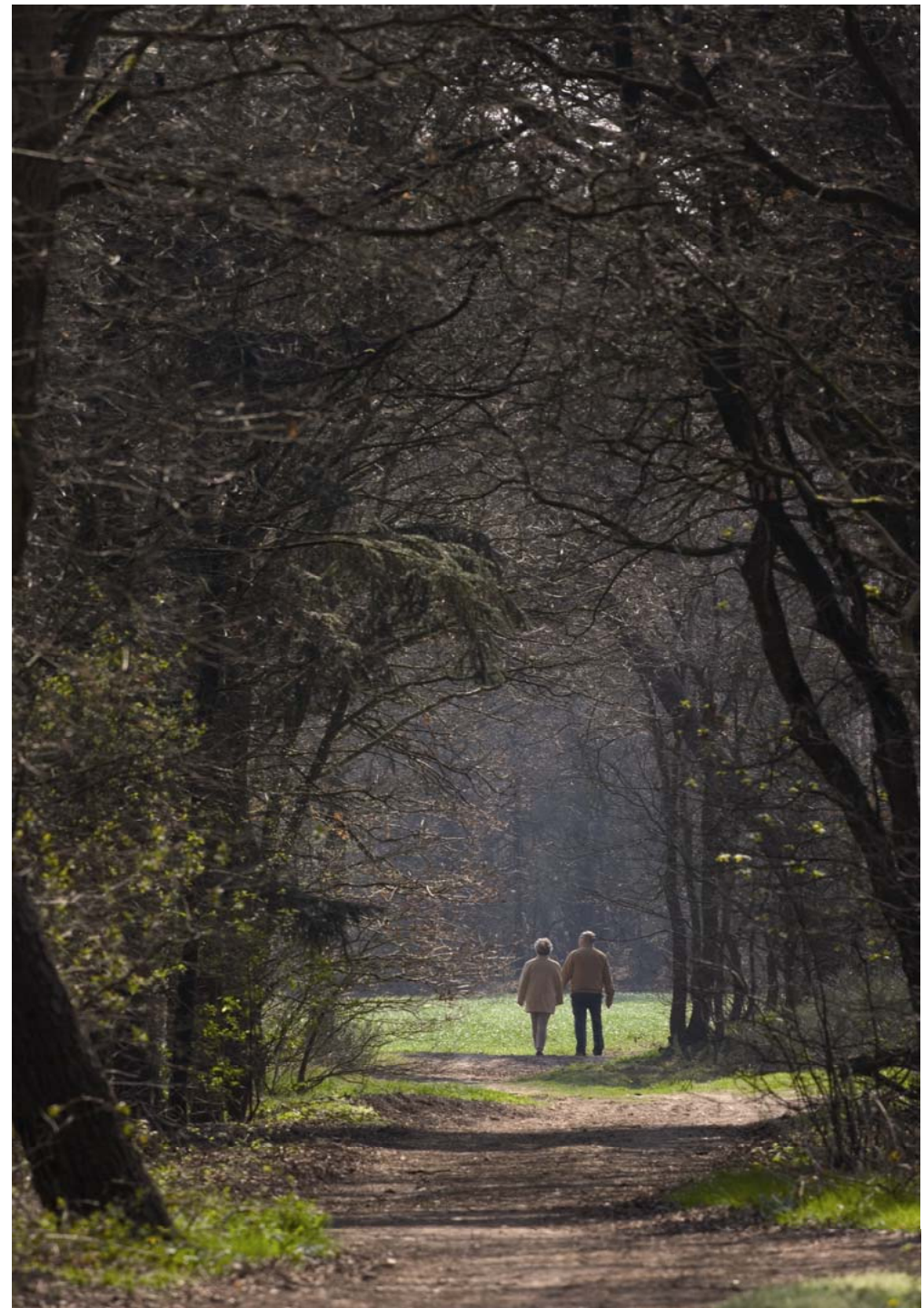
De stormachtige ontwikkeling van Brabant na de Tweede Wereldoorlog heeft ertoe geleid dat stad, land en natuur steeds verder van elkaar zijn vervreemd. Kunstmatige barrières worden opgeworpen om de onderlinge bedreiging af te weren zodat het één naast het ander kan bestaan. De centrale doelstelling van dit manifest is om stad en dorp, landelijk gebied en natuur in De Maashorst in 2020 weer in harmonie met elkaar te vervlechten zoals het hoort in Brabant. Niet door 'terug naar vroeger', maar door op een moderne manier aansluiting te zoeken bij de kernkwaliteiten van het gebied.

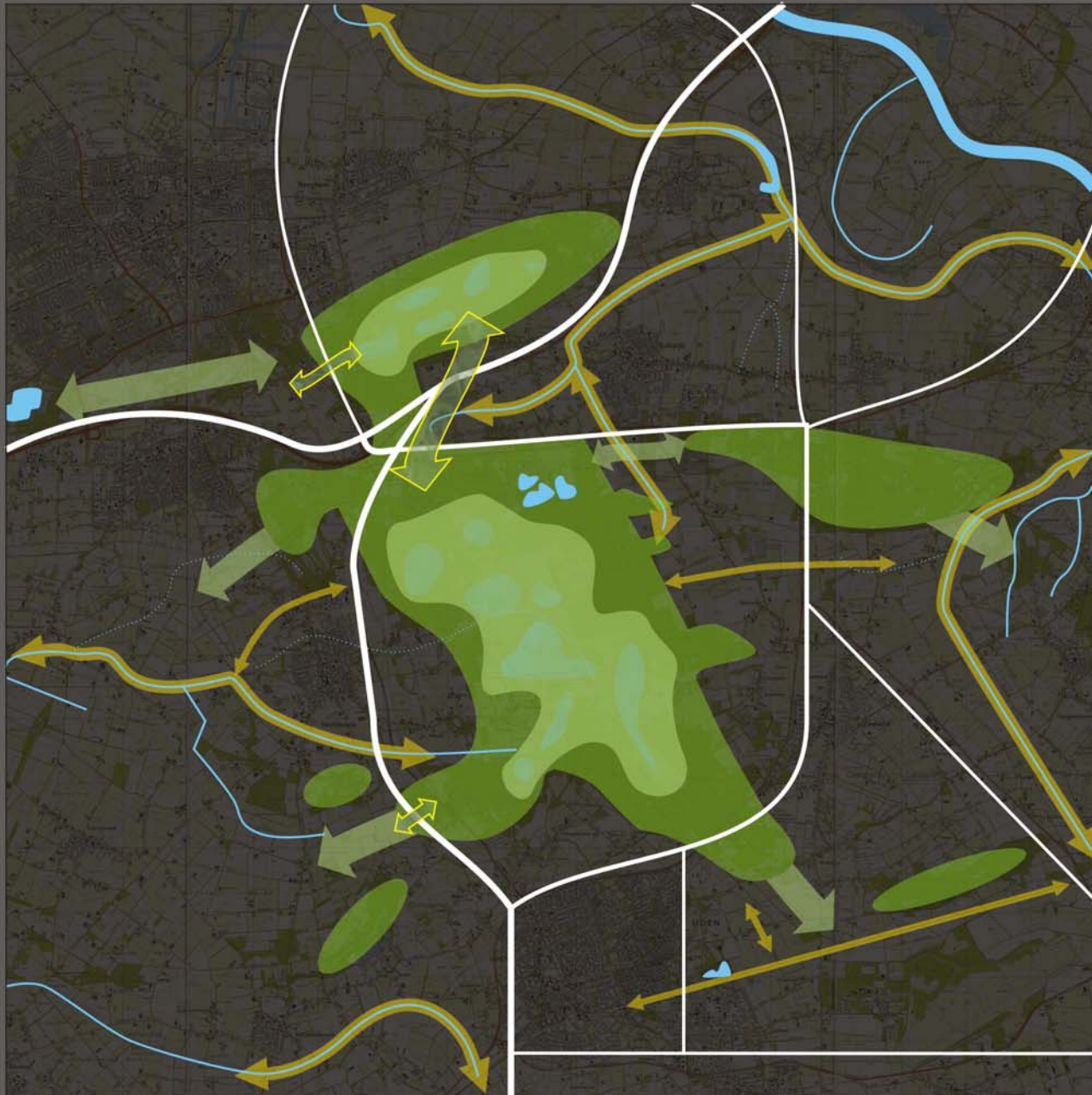
Kernkwaliteiten van De Maashorst

De nog jonge Maashorst, die van Staatsbosbeheer zijn plek en naam nog maar pas in de 70er jaren van de vorige eeuw kreeg, is op en top Brabants land. Ontstaan op en aan de flanken van de horst met het breukensysteem van Peelrand en andere breuken. De horst door bewegingen in de aardkorst opgestuwd en gedeeltelijk zichtbaar in het landschap, terwijl de slenk wegzakt in de ondergrond. Op de overgang van de breuken de unieke wijstgronden. Natte plekken met kwel op de horst. Zij vormen de duurzame ondergrond van een afwisselend landschap met bossen, heidevelden, stuifzanden met hier en daar vennen en een agrarisch cultuurlandschap met zijn typische kenmerken, waaronder houtwallen, coulisselandschappen (kampontginning- en deklandschappen), goed bewaarde gehuchten en (zand)wegen, sommige kaarsrecht andere slingerend langs boerderijen en velden met koren of maïs.

De bijzondere waterhuishouding in het gebied is het gevolg van de breuken die in horizontale richting praktisch ondoorlaatbaar zijn. De Maashorst ligt op het dekzandplateau van de Peelhorst en aan de westrand loopt de Peelrandbreuk. Vanuit het oosten stromend wordt grondwater naar boven gedwongen en komt het aan de oppervlakte. Langs de breuklijnen komt kwel aan de oppervlakte. Deze kwel wordt wijst genoemd. Deze wijstgronden zijn hierdoor natter dan de direct ernaast gelegen delen en vormen een belangrijke basis voor de natuurwaarden en landschappelijke identiteit van het gebied.

Gemaakt door de mens in wisselwerking met de natuur, met grote diversiteit en rijkdom aan landschap, water en natuur, is De Maashorst een van de unieke landschappen die ons land blijvend rijk is. Via goed (agrarisch en natuur) beheer, in combinatie met maatregelen om het open en toegankelijke landschap met natuurwaarden te versterken en een goed sociaal economisch klimaat op het platteland, in het dorp en de stad, is De Maashorst in 2020 een levend Provinciaal Landschap met een eigenzinnige maar evengoed herkenbare Brabantse identiteit.

NATUUR

- Natuurgebieden
- Natuurkern
- Water
- Ecologische overgang (ecoduct)
- Natuurrelaties extern
- Ecologische verbindingen
- Hoofdwegen

BügelHajema
 Advies en Ontwerp

Natuur

Centraal in de ontwikkeling van het gebied staan de natuurkernen van De Maashorst en Herperduin. Zij vormen het Groene Hart van de gemeenten Oss, Bernheze, Landerd en Uden. Met een omvang van ruim 3.500 hectaren is De Maashorst het grootste aaneengesloten natuurgebied van Brabant dat alleen maar in kracht wint door de verbinding met Herperduin waardoor deze twee gebieden samen één worden en in het vervolg ‘De Maashorst’ heten. Het streven is er op gericht om natuurlijke processen de ontwikkeling van de natuurkern te laten vormgeven, in samenhang met goed beheer en integrale begrazing. Daarnaast vormt de waterkringloop een belangrijk proces voor een rijke biodiversiteit en een aantrekkelijk natuurlijk landschap. De bijzondere ecologische waarden van de Maashorst en haar soortenrijkdom zijn het alleszins waard om zorgvuldig mee om te gaan en stevig te investeren in het behoud en de ontwikkeling van dit uitzonderlijke natuurgebied. Er is daarnaast alle ruimte voor de mens om te genieten en tot rust te komen, terwijl er genoeg gebiedsdelen zijn waarin de kwetsbare natuur en de rust van dieren zijn veiliggesteld. De Maashorst vormt tevens een belangrijke schakel in het netwerk van Europese natuurgebieden. Voor De Maashorst is een integraal natuurplan opgesteld dat parallel aan dit manifest een eigen besluitvormingsprocedure doorloopt. In 2020 zijn de natuurkernen Maashorst en Herperduin door het realiseren van het ‘ontsnipperingsplan de Maashorst’ aaneengesmeed tot één robuust natuurpark dat verbonden is met belangrijke natuurgebieden in de omgeving en is de Ecologische Hoofdstructuur gerealiseerd.

Water

De wijstgronden vormen een belangrijke natuurlijke basis voor de natuurontwikkeling in de natuurkern, maar zeker ook voor de kwaliteit en identiteit van het omliggend landschap. Winning van drinkwater en industriewater, het snel afvoeren van water en het verlagen van het grondwaterpeil ten behoeve van de landbouw zijn oorzaken van verdroging in het gebied. Door anders met de waterhuishouding in het gebied gericht op vernatting, zijn deze wijstgronden in 2020 hersteld en vormen een herkenbaar onderdeel van natuur en landschap alsmede een letterlijke (inspiratie)bron voor ontwikkelingen in het gebied.

Naast herstel van de wijst en het oplossen van de verdroging spelen er meer belangrijke aspecten ten aanzien van de waterhuishouding in de Maashorst. De watervisie van het waterschap Aa en Maas die als onlosmakelijk onderdeel moet worden gezien van dit manifest, gaat hier dieper op in en vormt de basis voor het integraal waterbeheer in de Maashorst.

Landschap

Het natuur- en het cultuurlandschap vormen uitgangspunt bij het ontwikkelen van initiatieven voor de toekomst. Niet defensief door het benadrukken van al wat er verloren is gegaan van wat onze voorouders en de natuur aan fraaie landschappen hebben achtergelaten, maar door met ontwikkelingen aan te sluiten aan de kernkwaliteiten van het gebied. Het gaat om het landschap van vandaag, of beter nog van morgen, met behoud van de streekeigen identiteit.

De emotionele betrokkenheid bij het landschap mag het landschap niet verstikken. Alles behouden zoals het nu is, is geen oplossing. Het landschap is per definitie aan verandering onderhevig. Gewoon omdat de vraag en aanbod naar producten verandert. Een houtwal, ooit bedoeld om het vee te keren, om hout te oogsten voor gereedschap of te gebruiken voor brandstof, wordt met hulp van landschapsbeheer in stand gehouden. En ook natuurlijke processen zullen blijvend het landschap beïnvloeden.

Het landschap van De Maashorst is in 2020 geen museum. Het menselijk handelen ontwikkelt zich, het landschap ontwikkelt mee. Het landschap moet bewerkt, begraaasd en benut worden, wil het haar kwaliteiten kunnen behouden en niet verrommelen en verloederen. Van groot belang is dat daarbij aansluiting wordt gezocht bij de basiswaarden van de natuurlijke systemen waarop het landschap is gebouwd en rekening wordt gehouden met de cultuurhistorisch herkenbare wijze waarop vorige generaties, dat wil zeggen onze voorouders, het met eigen hand hebben ontwikkeld.

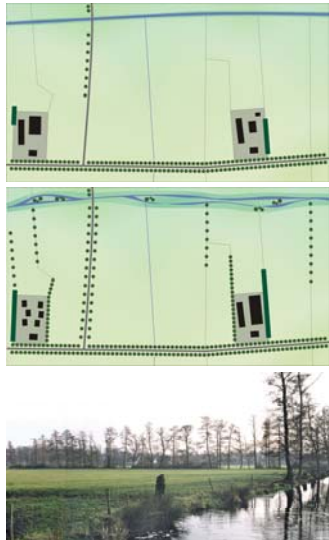
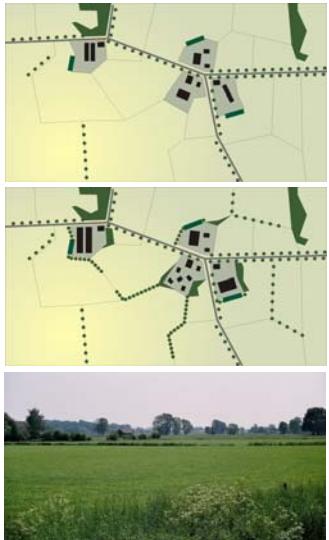
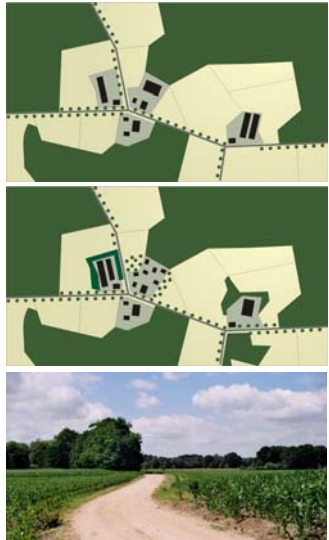
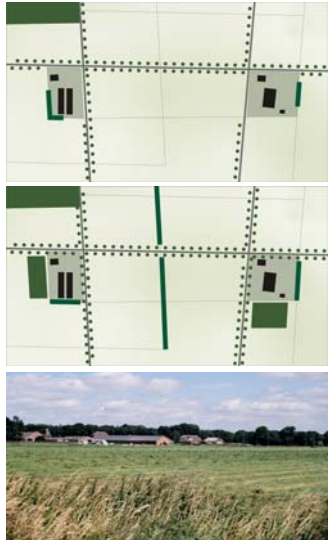
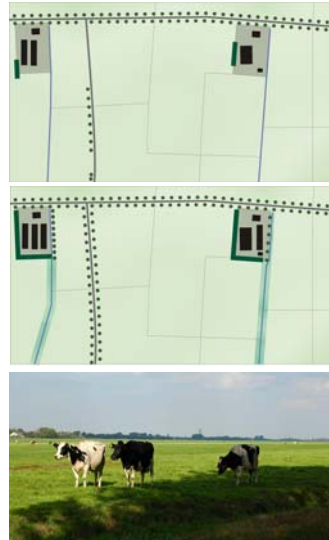
In bijgaande tabel zijn de kernkwaliteiten van de verschillende landschappen in De Maashorst beschreven. Niet in de vorm van deelgebieden, zoals deze in de visie van 2005 prima beschreven zijn, maar ingedeeld op basis van hun specifieke landschappelijke oorsprong en kwaliteiten. Uiteindelijk willen wij De Maashorst graag in zijn samenhang bezien en verder ontwikkelen. Per type landschap zijn ontwerprichtlijnen opgenomen die kunnen helpen bij het ontwikkelen van initiatieven, gebouwd en ongebouwd, zodat deze bijdragen aan de herkenbaarheid en kwaliteit van het landschap.

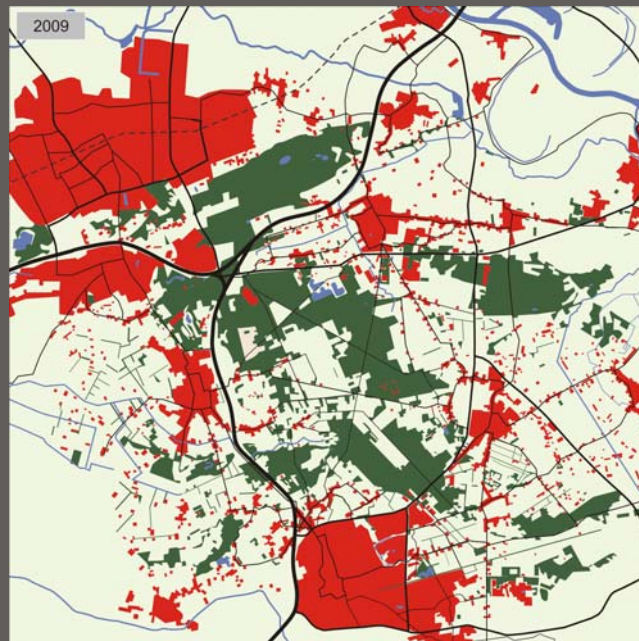
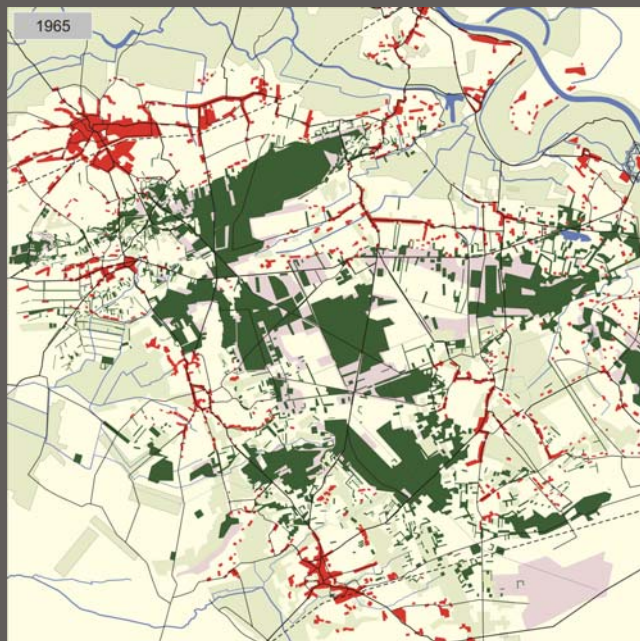
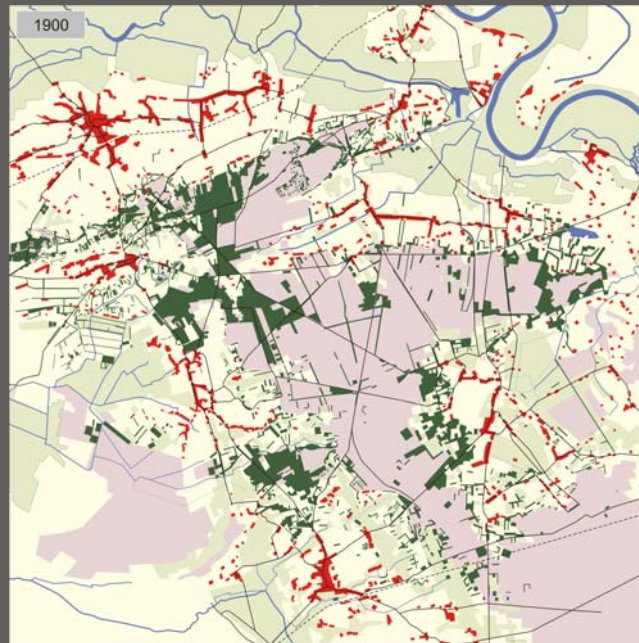
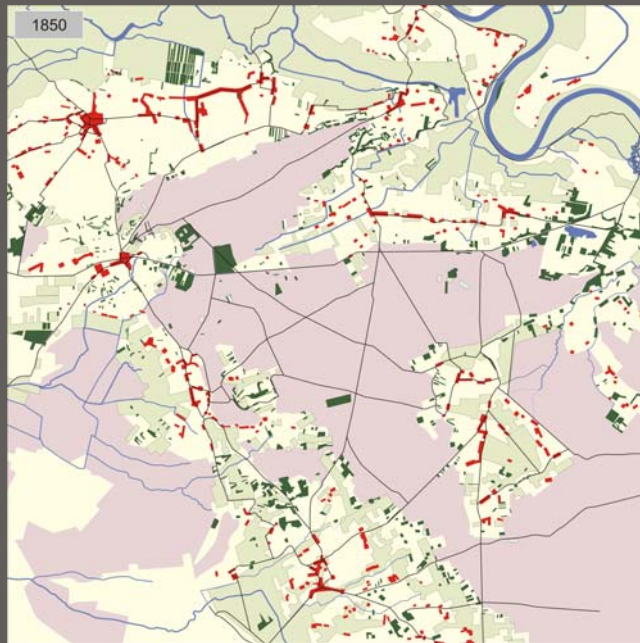
Dit vraagt om een actieve begeleiding van initiatieven waarin ondernemers, architecten, landschappers, ecologen en cultuurhistorici met begrip voor hedendaagse eisen ten aanzien van functioneren en begrip voor cultuurhistorische, landschappelijke, natuurlijke en architectonische waarden samen tot ontwikkeling van plannen komen.

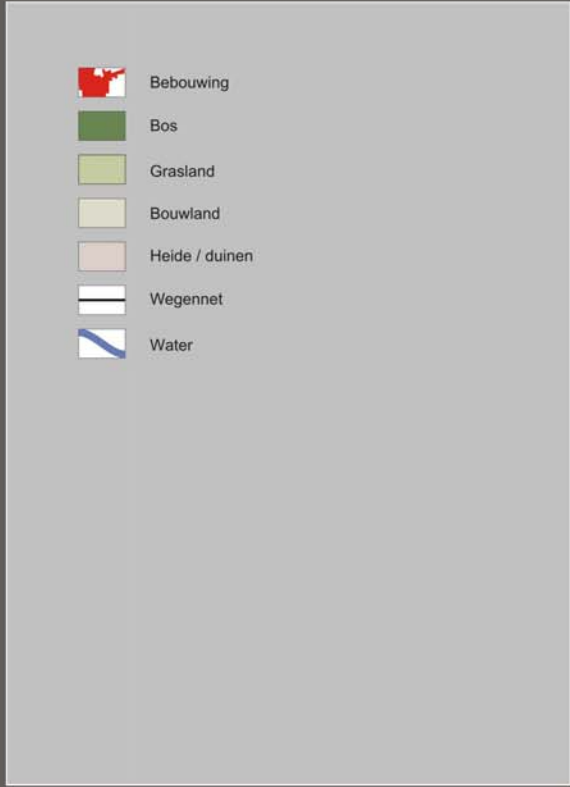
LANDSCHAP

- Stedelijk gebied / Dorpen
- Natuurgebied
- Halfopen kampenlandschap met bos
- Oude kampenontginningen
- Jonge heideontginningen
- Beekdaallandschap
- Open komegebied Maasdaalvlakte
- Oude bebouwingsstructuren
- Molenbiotopen
- Historisch padenstelsel
- Water

	Beekdal landschap	Oude kampongtingningen	Halfopen kampen met bos	Jonge heideontginningen	Open komgebied (Maasdalvlakte)
Landschappelijke structuren	<ul style="list-style-type: none"> • Beekdalgronden, • Oorspronkelijk natte omstandigheden in gradiënten, • Relatief open maar kleinschalig coulissenlandschap, • Smalle en onregelmatige verkaveling, • Boomsingels / houtwallen haaks op het microreliëf / waterlopen gericht. 	<ul style="list-style-type: none"> • Enkeerdgronden, • Vrij droge omstandigheden zonder stagnerend water, • Open akkerzones met kleinschalige rafelranden, • Onregelmatige blokverkavelingen, • Landschappelijke structuren op de akkerzone geïntegreerd. 	<ul style="list-style-type: none"> • Fijn zand tot eerdgronden, • Vrij droge en plaatselijk natte omstandigheden, • Afwisseling van (onregelmatige) bospercelen en kleinschalige open gebieden, • Onregelmatige blokverkavelingen, • Grote verscheidenheid in ondergrond en ruimtelijke beleving (rijk microreliëf). 	<ul style="list-style-type: none"> • Podzolgronden (fijn tot grof zand), • Oorspronkelijk arme droge tot natte omstandigheden door slechte waterafvoer, • Relatief grootschalige en regelmatige verkavelingsstructuur, • Open gebied met regelmatige bospercelen, • Boomlanen langs ontginningslijnen. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ooivaaggronden (zavel), • Vrij droge omstandigheden met (vroeger) periodieke overstromingen, • Relatief grootschalige en regelmatige verkavelingsstructuur, • Open gebied met boomlanen langs ontginningslijnen, • Relatief weinig landschappelijke elementen (sloten, singels, houtwallen...).
Orderingsprincipes					
Richtlijnen voor Kavel en inpassing	<ul style="list-style-type: none"> • Regelmatige kavelinrichting met langwerpige bouwmassa haaks op weg en waterloop geïntegreerd, • Bebouwing op afstand van de waterloop, • Lijnvormige landschappelijke inpassing voornamelijk aan de zijgrenzen van de kavel, maar dieper het landschap inlopen, • Aandacht voor natuurvriendelijke inrichting waterlopen. 	<ul style="list-style-type: none"> • Onregelmatige kavelinrichting met hiërarchisch geordende bebouwing in losse setting, • Landschappelijke inpassing in verschillende vormen doorlopend van binnen de kavel tot in het aangrenzende landschap. 	<ul style="list-style-type: none"> • Onregelmatige kavelinrichting met hiërarchisch geordende bebouwing in losse setting, • Landschappelijke inpassing in verschillende vormen doorlopend van binnen de kavel tot in het aangrenzende landschap. 	<ul style="list-style-type: none"> • Regelmatige kavelinrichting met bouwmassa voornamelijk haaks op weg geïntegreerd, • Woon- en bedrijfsbebouwing in gescheiden sferen. • Landschappelijke inpassing aan de zij- en achtergrenzen van de kavel, • Mogelijk aangrenzend landschap betrekken. 	<ul style="list-style-type: none"> • Regelmatige kavelinrichting met bouwmassa voornamelijk haaks op weg geïntegreerd, • Woon- en bedrijfsbebouwing in gescheiden sferen. • Landschappelijke inpassing alleen rond de kavel, • Aangrenzend landschap open houden, mogelijk natuurvriendelijke sloten.
Groen	<ul style="list-style-type: none"> • Boomsingels en smalle bosstroken met elzen en (knot)wilgen als hoofdboomsoorten. 	<ul style="list-style-type: none"> • Onregelmatige houtwallen, kleine bosjes en boomgaarden met eiken en berken als hoofdboomsoorten. 	<ul style="list-style-type: none"> • Houtwallen, bospercelen en boomgaarden met eiken en berken als hoofdboomsoorten. 	<ul style="list-style-type: none"> • Regelmatige houtwallen, bospercelen en boomsingels met eiken, berken en dennen als hoofdboomsoorten. 	<ul style="list-style-type: none"> • Smalle bosstroken en boomsingels met essen, esdoorns en eiken als hoofdboomsoorten.

HISTORIE

Cultuurhistorie

De Maashorst kent een rijke cultuurhistorie die op vele plaatsen nog duidelijk leesbaar is in het landschap.

De wegen in De Maashorst, soms kaarsrecht, soms meer slingerend, de buurtschappen met monumentale boerderijen, de erfbeplanting, de akkervelden, de kruisen en kapellen, ruines, grafheuvels en tal van relictten uit een ver verleden dragen in belangrijke mate bij aan de herkenbaarheid en aantrekkelijkheid van het gebied.

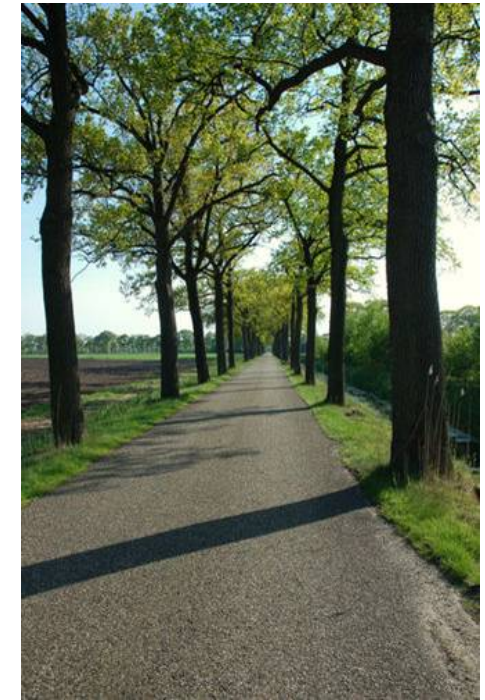
Bescherming en instandhouding van dit voor de identiteit van De Maashorst zo belangrijke cultuurhistorisch en archeologisch erfgoed is van groot belang, maar het biedt vooral ook een bron van inspiratie voor de wijze waarop nieuwe ontwikkelingen in landschap en bebouwing de herkenbaarheid en kwaliteit van De Maashorst kunnen versterken.

In 2020 vormen de historische lijnen in de natuurkern en het omliggend landschap de dragende landschappelijke structuur die de cultuurhistorische samenhang tussen stad - land en natuur verbeeld. Ze worden beschermd door ze een duidelijke betekenis en functie te geven, aangepast aan het karakter en de functie van het gebied, bijvoorbeeld door middel van het markeren van de lijnen voor wandel- en fietsroutes. Met behulp van informatiepanelen langs de routes wordt de geschiedenis en het belang van het in stand houden van de wegen en paden toegelicht. Door bebording, het plaatsen van bankjes en picknicktafels en informatievoorziening is het gebied in 2020 voor bewoners en voor recreanten ontsloten en toegankelijk gemaakt. Verhalen moeten worden verteld. Niet over grote gebeurtenissen, maar over de kleine, hoe de mensen leefden, hoe ze hebben gehandeld, hoe het land werd bewerkt en het landschap uit hun handen werd gevormd, hoe ze de lijnen door de heide volgend de liefde van hun leven konden ontmoeten in het volgende dorp.

Bijzonder onderdeel van de cultuurhistorische en landschappelijke waarde van de Maashorst vormen de gehuchten en buurtschappen met een bijzondere positie voor Slabroek als (informatie)centrum van de Maashorst dat vraagt om enige ontwikkelingsruimte binnen de kaders die voortvloeien uit haar ligging in de ecologische hoofdstructuur. Hiervoor is een aparte visie opgesteld.

Dorp en stad

De steden, dorpen en gehuchten die De Maashorst omgeven vormen onlosmakelijk onderdeel van het Provinciaal Landschap De Maashorst. Een levend landschap herbergt immers juist ook de mensen die er vorm aan geven door er te werken, wonen en leven. Daarnaast vormen zij belangrijke sociaal economische motoren waarop de ontwikkeling en het beheer van het landschap en de natuur draait en bieden zij een levendige culturele rijkdom in aanvulling op de schoonheid van het landschap en de stilte van de natuur.

VISIEKAART

Kern en schil

In de visie van 2005 wordt De Maashorst aangeduid als een centrale natuurkern omgeven door de 'schil' die is opgebouwd uit de verschillende agrarische landschappen en buurtschappen. Deze opbouw van het gebied is tot op heden een zeer waardevolle en bruikbare basis gebleken voor de ontwikkeling van De Maashorst en wordt in dit Manifest met visie nader uitgewerkt. In feite is sprake van drie schillen die de natuurkern omgeven. De eerste schil wordt gevormd door direct aan de natuurkern aansluitende veelal bosgebieden die aantrekkelijk zijn voor vele vormen van recreatie zonder dat deze een bedreiging vormen voor de natuurwaarden die gebaat zijn bij stilte en afzondering. De tweede schil daar om heen is het diverse en veelal kleinschalige agrarisch landschap met de daarin opgenomen buurtschappen als overgang naar de dorpen en steden die het gebied omringen, en zodoende de derde schil vormen.

De belangrijkste waarde van de schillen is dat er een natuurlijke overgang kan worden gecreëerd van de dynamiek en levendigheid van dorp en stad, de luwte van het platteland en de absolute stilte van de natuur. Via de cultuurhistorische lijnen worden de verschillende schillen met elkaar verbonden zonder dat ieders gebruik en ontwikkelingsmogelijkheden elkaar in de weg staan. Ecologische verbindingzones zorgen daarbij voor de noodzakelijke onderlinge verbinding van de natuurkernen. De op de kaart weergegeven 'stiltebruggen', die niet letterlijk terug te vinden zijn in het veld geven het belang weer voor de stads en dorpsbewoner om de hectiek van het dagelijks leven even te kunnen ontvluchten in stilte en verkoeling.

De ambitie van De Maashorst gaat echter nog een stapje verder.

Ontwikkeling zonder grenzen

De afgelopen decennia worden gekenmerkt door een enorme groei en intensivering van het landgebruik. Steden en dorpen groeien explosief ten koste van het landschap, de landbouw en de natuur. De landbouw groeit en intensificeert ten koste van de natuur en het leefmilieu in de dorpen. De natuur eist bescherming en belemmert de ontwikkeling van boer en burger. Nieuwe ruimtevragers dienen zich aan zoals de wens om in het buitengebied te wonen, meer ruimte voor recreatie en opvang en berging van water. Ieder lijkt elkaars gevangene en strijdt voor exclusief gebruik van zijn of haar territorium. De reconstructie, uit nood geboren, tracht door zonering ieder een eigen plek te gunnen en deze impasse te doorbreken. Een onbedoeld gevaar is echter dat het land, zoals de stad vanaf de dertiger jaren werd opgedeeld in woongebieden industrieterreinen, kantoorlocaties en recreatiegebieden, uiteengelegd wordt in monofunctionele gebieden, van elkaar gescheiden door onneembare barrières. Een doembeeld dreigt van verregaand versteende en

verdichtte dorpen en steden met harde randen naar het landschap, industrieel ingerichte productiegebieden voor de landbouw, afgepaalde recreatiegebieden en door verbodsborden omgeven natuurgebieden. Het van oorsprong kleinschalig Brabants landschap waar stad en dorp, land en natuur op een kunstige wijze met elkaar vervlochten zijn, zou daardoor voorgoed verloren gaan.

Het Provinciaal landschap De Maashorst heeft de absolute ambitie om deze dreiging te keren. Niet in de laatste plaats omdat er zich in het gebied al vele positieve ontwikkelingen en initiatieven voordoen die het behoud en herstel van het kleinschalig verweven Brabants landschap op enthousiaste wijze vormgeven. In 2020 is er sprake van een natuurlijke overgang tussen stad en land waarbij de groene ruimte ook in stad en dorp beleefbaar is. Het agrarisch landschap is verweven met natuurlijke en cultuurhistorisch waardevolle elementen en biedt ruimte voor voedselproductie, maar ook voor zorg, recreatie, wonen en welzijn. De natuur ontwikkelt zich op basis van natuurlijke processen in combinatie met streekeigen beheer in de vorm van begrazing, energiewinning, houtproductie en waterbeheer door boeren uit de buurt. Elke schil kent zo zijn eigen ontwikkelingsruimte en dynamiek en zorgt tevens voor een natuurlijke overgang van de levendigheid van dorp en stad naar de stilte van de natuur zonder dat hiervoor grenzen of barrières genomen hoeven te worden.

Leefbaarheid en economisch draagvlak

Het agrarisch landschap vormt niet alleen de overgang, maar tevens een buffer tussen het dynamische stedelijk gebied en de rust en stilte van het natuurgebied. De sociaal-economische versterking van deze schil is van wezenlijk belang. Het leefbaarder en duurzamer maken van het gebied, met als uitgangspunt dat een gezonde economie de motor is van alles, vormt een van de speerpunten van dit Manifest. De landbouw speelt hierin een cruciale rol. Boeren leveren voedsel en grondstoffen en leren de stedeling dat kromme asperges niet aan bomen groeien. Het platteland biedt uitloop voor de stedeling en dorpsbewoner en tevens bijzondere vormen van zorg, recreatie en welzijn, al dan niet in combinatie met het agrarisch bedrijf. In 2020 zorgen innovatie van de agrarische productie, verbreding van de landbouw, nieuwe streekeigen producten, werkzaamheden in het beheer en de ontwikkeling van natuur, landschap, water, zorg en recreatie, in De Maashorst voor een duurzame plattelandseconomie als basis voor de leefbaarheid en instandhouding van het agrarisch landschap.

De boeren van De Maashorst werken in 2020 als plattelandsondernemers in de meest brede zin van het woord nauw samen met elkaar, met natuurbeheerders, recreatieondernemers, zorginstellingen, dienstverleners, industriëlen, onderwijs en overheden aan het kwaliteitsproduct 'De Maashorst'.

GEZONDHEID & SPIRITUALITEIT

- Stedelijk gebied / Dorpen
- Natuurgebied / stiltekamer
- Natuurrandzone
- Agrarisch gebied / voedingbodem
- Water
- Gezonde verbindinglijnen
- Goede voeding en verbrede landbouw
- Medisch centrum
- Spirituele plekken
- Religieuze instellingen
- Zichtbare breuklijnen en wijst

In 2020 wordt De Maashorst op afstand herkent als gebied waar het goede leven, gezondheid en goede voeding, zorgzaamheid en spiritualiteit de basiswaarden vormen van haar identiteit en duurzame ontwikkeling.

De Maashorst is geen eiland

De Maashorst is gelegen op een centrale positie in de regio Noord-Oost Brabant in een directe relatie met de oostflank van de stedelijke regio Waalboss, het land van Cuijk en de regio Uden Veghel. Dit noordoostelijk deel van de provincie Noord-Brabant ontwikkelt zich in toenemende mate als regio waar de thema's gezondheid en voeding centraal staan in de ontwikkeling van kennis, landbouw, dienstverlening en industrie. De voedings en farmaceutische industrie in Oss, de foodvalley ambities in Veghel, ontwikkelingen in de omgeving van Boxmeer en in tal van andere plaatsen dragen bij aan dit profiel, dat in samenwerking met kenniscentra in Brabant en Gelderland op kansrijke wijze verder tot ontwikkeling kan worden gebracht.

Voor De Maashorst biedt deze ontwikkeling nieuwe kansen om zich binnen de regio te profileren en de thema's gezondheid en voeding op een 'Maashorstse wijze' verder uit te werken op het gebied van de landbouw, toerisme en recreatie, onderwijs, zorg en dienstverlening.

Goede voeding en landbouw

De landbouw vormt voor De Maashorst een belangrijke drager voor de sociaal economische ontwikkeling en leefbaarheid in het gebied en daarnaast als hoeder en verzorger van het landschap en de natuur. De mogelijkheden voor de traditionele landbouw en de daarvoor in veel gevallen noodzakelijke schaalvergroting zijn in De Maashorst, behoudens in de omgeving van de Zee-landse Dreef, nauwelijks aanwezig. De toekomst van het agrarisch bedrijf ligt dan ook veel meer in product vernieuwing en verbreding.

Om in 2020 het profiel van het goede leven, de gezondheid, de zorg en goede voeding in De Maashorst aan te kunnen meten moet de landbouw zich richten op product vernieuwing en -ontwikkeling. Product vernieuwing en -ontwikkeling is nodig om kwalitatief hoogwaardige (streek)producten te produceren in relatie tot gezondheid & geneeskunde. De behoefte aan goed voedsel, waarvan je weet waar het vandaan komt, neemt toe evenals de vrees voor steeds minder beïnvloedbare grootschalige systemen in de voedselvoorziening. Samenwerking van de landbouw met de voedings- en farmaceutische industrie en kenniscentra in de regio biedt kansen om het thema voeding en gezondheid verder uit te bouwen als een kansrijke basis voor een gezonde en duurzame landbouweconomie in de Maashorst. Innovatie van de landbouw die ook de jeugd in de Maashorst kansen biedt tot ontplooiing. Ook voor de horeca en voor de detailhandel, bijvoorbeeld de landwinkels, in

het gebied is de vraag naar gezonde(re) voeding van belang en biedt deze groei goede mogelijkheden. Inmiddels ontwikkelt zich in De Maashorst een netwerk waarin de producent van landbouwproducten direct verbonden wordt met afnemers in de streek zodat de winkeliers, horeca, zorginstellingen en anderen verzekerd zijn van tijdige en constante aanvoer van producten uit de streek. Daarnaast doen zich tal van mogelijkheden voor om in samenwerking nieuwe streekproducten op de markt te brengen zoals de teelt van gerst, hop en het initiatief om kersen in De Maashorst te kweken. Naast het zojuist gepresenteerde Maashorstbier kan de Maashorstse Kriek over niet al te lange termijn zomaar op tafel staan.

Een grotere biodiversiteit in de landbouwbouwproductie zorgt ook voor een grotere differentiatie van het landschap wat uit oogpunt van toerisme en recreatie bijdraagt aan de aantrekkelijkheid van De Maashorst en biedt boeren mogelijkheden om in samenwerking met elkaar, met recreatie, horeca, zorg, dienstverlening en onderwijs arrangementen te ontwikkelen waardoor De Maashorst als integraal product van landbouw, landschap, natuur en goed leven beleefd kan worden.

Gezondheid en zorg

Gezondheid is in 2020 in De Maashorst herkenbaar in de milieu- en diervriendelijke productiewijzen, zorgvuldigheid ten aanzien van grondstoffen en energie en het maatschappelijk ondernemerschap in harmonie met mens en natuur. Gezondheid biedt ook nieuwe producten die in samenwerking met de geneesmiddelenindustrie, voedingsindustrie en het onderwijs worden ontwikkeld. Landbouw en natuurbeheer als energieleverancier biedt nieuwe inkomstenbronnen en een door boeren collectief in samenwerking met het waterschap ontwikkelde waterhouderij brengt een nieuw profijtvol waterbeheer tot stand ten gunste van de natuurontwikkeling, de landbouw en de recreatie. De voortdurende inspanningen op het gebied van het verbeteren van de waterkwaliteit leidt er toe dat het water in de Maashorst in 2020 niet alleen goed is voor de natuur maar ook voor de mens. Op sommige plaatsen zijn zogenaamde 'Kneippanlagen' ingericht waar het natuurlijke water betreden kan worden wat goed is voor vermoeide en opgezette voeten, een verhit lichaam, de nieren en hoofdpijn. Of 'brobbelbiezen', ondergedompeld in het eeuwenoude heilzame grondwater het gevoel hebben te zweven in de absolute stilte, ademend door een brobbelbies zoals de stropers in vroeger tijden wanneer zij de voor hen boze wereld van de hermandad wilden ontvluchten.

Kneippanlage

In de stad word je ouder, in het dorp leef je langer. Deze stelling is actueel als het gaat om de rol die De Maashorst in 2020 wil spelen in de gezondheidszorg. Het gat tussen de veelal technische medische ingrepen in het ziekenhuis en de dagelijkse hectiek van thuis worden steeds groter. Er is in toenemende mate behoefte aan plekken waar je bij kunt komen van een medische ingreep, omdat het je even te veel geworden is of omdat je als oudere, gehandicapte of anderszins zorg behoevende graag even uit het zorgcentrum bent in een groene of als plattelandsbewoner vertrouwde omgeving. Zorg voor jongeren die in de stad de grond onder hun voeten zijn kwijt geraakt en door werk op de boerderij de kans krijgen om weer te 'landen' en koers te bepalen voor de toekomst. Samenwerking met het te vestigen Maashorstziekenhuis, zorginstellingen, verbrede landbouw, burgers en recreatieondernemers (zorgvakanties met en tussen valide recreanten en toeristen) biedt goede kansen om dit profiel sterk en op herkenbare wijze in De Maashorst te ontwikkelen en in 2020 neer te zetten.

De stijgende temperaturen als gevolg van de klimaatverandering doen zich voor de mens het meest gevoelen in de stedelijke gebieden waarin de gemiddelde temperatuur door de stenige omgeving nu eenmaal hoger ligt dan in het onbebouwd gebied. Hittestress is een serieuze bedreiging voor de gezondheid en het sociaal maatschappelijk leven. Het wordt steeds belangrijker om ervoor te zorgen dat mensen in de directe omgeving van de stedelijke woon- en werkgebieden ruimte krijgen om even bij te komen en letterlijk af te koelen. De Maashorst voorziet in 2020 in deze functie door te zorgen dat de natuur, rust en ruimte ook nadrukkelijk ingericht én behouden blijven als natuurlijke rustruimte. De 'stiltebruggen' die niet letterlijk in het veld terug te vinden zijn, vormen het symbool voor deze belangrijke en te koesteren functie van De Maashorst.

Gezonde geest in een gezond lichaam

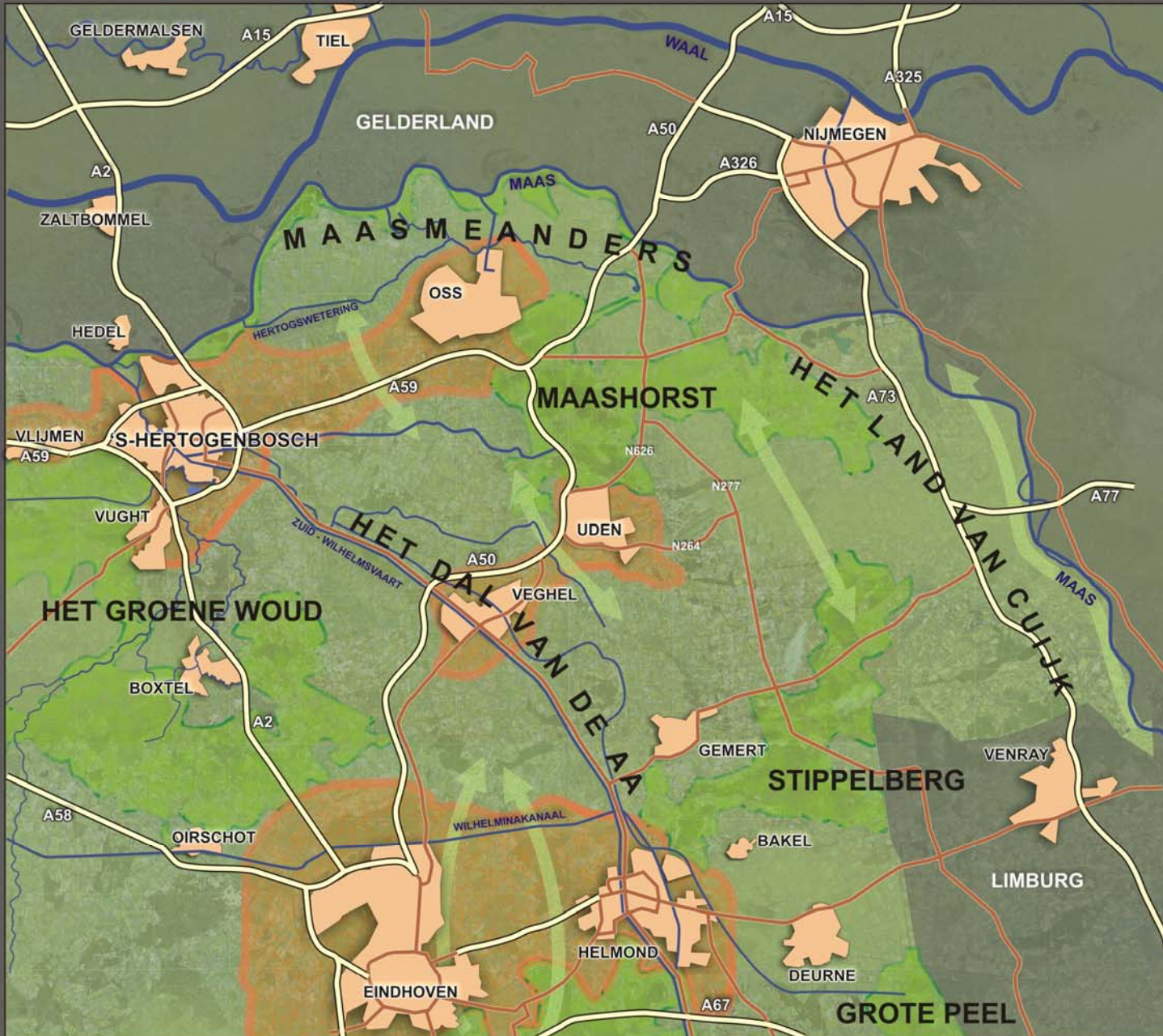
De bijzondere combinatie van dynamiek in dorp en stad, de luwte van het platteland en de stilte van de natuur, biedt een scala van mogelijkheden om de geest te verzetten en het lichaam te verwennen. Sport, lichaamsverzorging, onthaasten, afkoelen, kuurbehandelingen en pure lichaamsverwennerij zijn kansrijke opties die de recreant en toerist geboden kunnen worden in het relatief kleine gebied De Maashorst waarin de natuur, cultuur en ruimte met hoge kwaliteit op loop en fietsafstand aanwezig zijn.

Als je niet weet wie je bent kun je nooit iemand worden. De cultuurhistorische rijkdom van De Maashorst geeft mensen volop de mogelijkheid om even stil te staan in een leven dat steeds sneller voortraast en onpersoonlijker wordt. Even te kunnen denken 'hoe was het ook weer' en vooral ook de mogelijkheid om aan de hand van de eigen jeugd, de jeugd te helpen hun eigen

koers naar de toekomst te bepalen.

Een belangrijk onderdeel van het cultuurhistorische waarden in en om De Maashorst vormt het religieus erfgoed. Niet voor niets is het museum voor religieuze kunst gevestigd in Uden en zal daar gelukkig ook blijven. Vele dorpen rond De Maashorst zijn nog altijd bedevaartplaatsen en in het gekerstende landschap van Oss en het Land van Ravenstein herinneren talrijke plekken aan de vaak rumoerige tijden in de volksreligie. In 2020 is dit thema in De Maashorst ontwikkeld tot een breed scala aan mogelijkheden en netwerken voor de bezoeker die spiritualiteit, rust en ruimte wil beleven. De natuurlijke 'stiltekamer' van De Maashorst waar het ook nog eens écht donker wordt, vormt hiervan het onbetwistbare spirituele stiltecentrum.

**LIGGING
IN DE REGIO**

In 2020 staan de poorten van De Maashorst wijd open voor bezoekers die willen genieten van haar gastvrijheid, cultuur, natuur, rust en het rijke scala aan recreatiemogelijkheden in de regio.

De Maashorst is geen pretpark

De Maashorst biedt veel mogelijkheden voor bestaande en nieuwe ondernemers die zich richten op het ontvangen en vermaken van gasten die op zoek zijn naar een aangename besteding van de vrije tijd. Toerisme en recreatie vormt daarmee een belangrijke factor in de leefbaarheid en economische ontwikkeling. De Maashorst is in 2020 echter geen toeristisch attractiepark waar acteurs de bezoeker het sprookje tonen van het goede Brabantse leven. De Maashorst is eerst en vooral een gebied van én voor de Maashorstenaren zelf. Een plek waar gewoond, gewerkt en geleefd wordt en waar de stads-, dorps-, en plattelandbewoners hun rustplek hebben, speelplekken voor de kinderen en routes voor het ommetje 's-avonds of het fietstochtje op zondagmiddag.

De trotse Maashorstenaar ontvangt echter graag en gastvrij bezoekers die werkelijk geïnteresseerd zijn in de natuur, het landschap, de geschiedenis en het sociaal cultureel leven in De Maashorst.

De Maashorst staat niet alleen

Tezamen met andere 'attracties' in de regio zoals de Maasmeanders, het Aadal, de Stippelberg en verderop de grote Peel, het Groene Woud en de steden en dorpen in de regio biedt De Maashorst in 2020 een scala aan recreatiemogelijkheden voor een korter of langer bezoek of verblijf.

Daarvoor zijn binnen De Maashorst en tussen De Maashorst en andere attractieve gebieden in de regio samenwerkingsverbanden en netwerken ontwikkeld waardoor de bezoeker, recreant of toerist op eenvoudige wijze de mogelijkheid wordt geboden om een zeer divers pakket van activiteiten en belevingen samen te stellen. De informatiepunten en de website geven voortdurend in drie talen actuele informatie over mogelijke arrangementen en bijzondere activiteiten in het gebied en bij de 'zusterorganisaties' in andere delen van de regio. Zoals een van de geïnterviewde recreatieondernemers in De Maashorst zei: 'het enige dat we u niet kunnen bieden is de zee'. Onder het motto 'in vriendschap verbonden met...' zijn door De Maashorst in 2020 samenwerkingsverbanden aangegaan met gebieden met een vergelijkbare intentie en signatuur in Europa zoals de Lunenburgerheide in Duitsland, New Forest in Engeland en agriturismo gebieden in Toscane en Umbrië. Met haar vrienden vormt De Maashorst zodoende onderdeel van een Europees netwerk van gebieden waar gelijkgestemden en liefhebbers van natuur en cultuur elkaar kunnen ontmoeten.

DYNAMIEK - LUWTE - STILTE

- Kerngebied dynamiek
- Dorp en stad
- Activiteiten op het platteland
- Luwte van het platteland
- Recreativeive natuur
- Stilte in de natuurkern
- Stiltebruggen
- Water
- Verbindingslijnen

0 0,5 1km

BügelHajema

Landbouw en Natuur

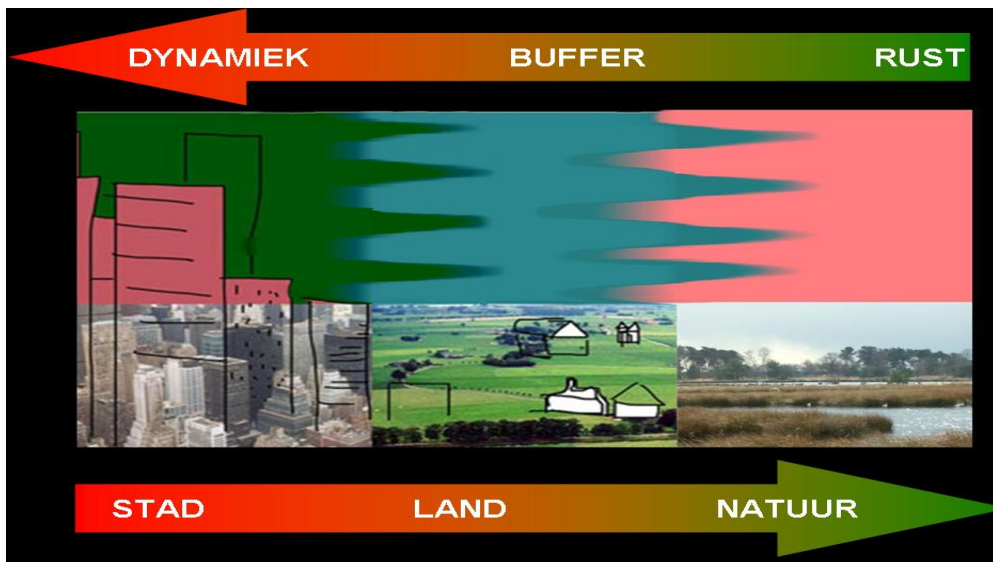
Van dynamiek naar rust en stilte

In de 2020 is de De Maashorst zodanig georganiseerd dat er een grote diversiteit aan mogelijkheden is voor vrijetijdsbesteding, van actief en dynamisch tot absolute rust en stilte. Voor de meer dynamische vormen is volop ruimte in de buitenste schillen terwijl de rust en stilte centraal staan in de natuurkernen. De 1e schil, direct rond de natuurkernen biedt ruimte voor vormen van recreatie die niet zozeer gericht zijn op de natuur zelf maar voor activiteiten waarvoor mensen graag een natuurlijke groene (bos) omgeving opzoeken. Op deze wijze kan De Maashorst voorzien in een groen natuurlijk decor, zonder dat natuurwaarden in de natuurkernen, die gebaat zijn bij stilte en rust, verstoord worden. Het kleinschalig agrarisch landschap in de 2e schil biedt met recreatiebedrijven, de verbrede landbouw, cultuurhistorisch waardevolle plekken, pleisterplaatsen en een aantrekkelijk landschap vele mogelijkheden, terwijl de dorpen en steden in de 3e schil volop gelegenheid bieden voor aangenaam verpozen en vermaak.

Deze zonering komt terug in de drie snelheden die het gebied kenmerken. De onderlinge verbindingen tussen de stedelijke gebieden in de buitenste schil, die De Maashorst als het ware omarmen, kennen de snelheid van het stedelijk leven variërend van 80 - 120 km/u. Het gemotoriseerd verkeer heeft daar het primaat.

In de luwte van het landelijk gebied, neemt de snelheid af en de diversiteit van gebruikers toe, waardoor de snelheid beperkt wordt tot 30 - 60 km/u met zorg voor de kwetsbare deelnemers aan het verkeer.

In de natuurkernen staat het natuurbelang voorop. De onverharde wegen zijn het symbool van de rust en de stilte in het gebied. De maximale snelheid is gebaseerd op wandelen, het paard en de fiets.

RECREATIE & TOEGANKELIJKHEID

- Stedelijk gebied / Dorpen
- Multifunctioneel landelijk gebied
- Natuurgebied
- Recreatieve poorten
- Recreatief centrum
- Bezoekcentrum
- Extensieve recreatie / recreatief medegebruik
- 0 - 20km/h
- 30 - 60km/h
- 80 - 120km/h
- Recreatieve route in / naar de omgeving
- Water

0 0,5 1km

BügelHajema

Beleidsadvies en realisatie

Recreatiepoorten en informatiepunten

In 2020 vormen goed herkenbare en voor de bezoeker gemakkelijk vindbare poorten in de vorm van recreatieve informatiepunten de schakel tussen de verschillende snelheden. Hier stap je over van bijvoorbeeld de auto naar de fiets, step, tandem, mountainbike, segway, golfkar of ander stil en milieuvriendelijk voertuig of gaat te voet verder langs goed aangeduide interessante routes door het gebied. De informatiepunten geven ruime informatie over de aard, kwaliteit en inrichting van het gebied, de mogelijkheden voor de recreant en de arrangementen waaraan deelgenomen kan worden. Centraal hierin staat het educatief Natuurcentrum Slabroek waar de geschiedenis van De Maashorst wordt verbeeld en letterlijk 'voelbaar' wordt gemaakt en veel informatie te vinden is over de natuurwaarden van het gebied.

Duurzaam recreëren

De Maashorst in 2020 staat voor duurzaam ondernemen in brede zin dus ook duurzaam recreëren, dat wil zeggen recreëren met respect voor mens, ecologie, landschap, milieu en economie. Zijn de voorwaarden, zoals stilte, rust en groen, hiervoor al aanwezig, de bijzondere signatuur en identiteit van het gebied wordt meer in het bijzonder benadrukt door afspraken met ondernemers en recreatiebedrijven over het verantwoord gebruik van (groene) energie, zorgvuldig omgaan met grondstoffen en hergebruik van materialen en het gebruik van producten uit het gebied. Verblijven in De Maashorst kan in 2020 op verschillende manieren. Op campings die in alle wensen en luxe voorzien, kleine groene en natuurlijke kampeermogelijkheden, hotels en pensions in dorp en stad, kamperen of bed en breakfast bij boer of burger. Welke vorm men ook kiest, altijd zal er sprake zijn van het gevoel gast te zijn in De Maashorst en te genieten van haar gastvrijheid van haar inwoners, haar natuur, cultuur en typische streekproducten.

Oud en jong

De Maashorst lijkt daarmee vooral interessant voor de oudere rustzoeker en dat is zeker zo, maar niet alleen. De jeugd heeft de toekomst en is in De Maashorst van harte welkom om te pionieren, ontdekken, verdwalen in de natuur of op koers met een GPS speurtocht. Onder leiding van een vogelaar op vogelsafari gaan in de op nationaal niveau unieke en rijke flora en fauna van De Maashorst waarbij gespot en niet geschoten wordt. Om dieren te knuffelen en helpen verzorgen bij de boer, mee te hooien in de graslanden, kabouters te zoeken, bomen te klimmen of te apenkooien boven hun kruinen. Spannende verhalen te horen en vertellen in het absolute duister van De Maashorstse nacht. Of smoor verliefd worden bij de 'silent disco' waar je samen danst met een koptelefoon op het hoofd zodat niemand verder iets hoort, ergens midden in de wei onder een échte zilveren sterrenhemel bij volle maan.

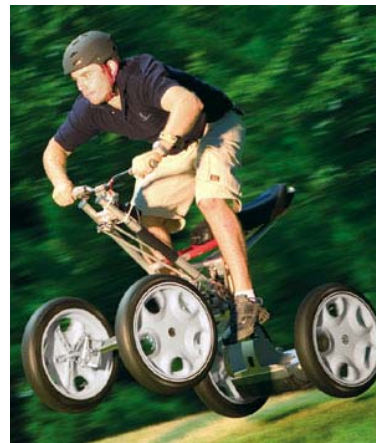
In 2020 lopen in De Maashorst koeien in de wei, schapen op de hei, en kun je als jongere leren en begrijpen dat de samenleving waarin je opgroeit niet zomaar is ontstaan maar gebaseerd is op het liefdevolle werk van je ouders en voorouders.

Recreatie en sport

In 2020 onderscheidt De Maashorst zich ook op het sportieve vlak. Lokale sportverenigingen bieden de inwoners een grote diversiteit aan sportieve mogelijkheden en werken samen om de sportieve recreant en toerist volop aan zijn trekken te laten komen. De Maashorstloop en de Maashorst crossloop zijn in 2020 een begrip en tourwinnaars melden zich in september graag aan voor de Ronde van de Maashorst die hen niet alleen door het prachtige landschap leidt maar ook door alle kernen die De Maashorst omringen, zodat zij toegejuicht kunnen worden door het vele enthousiaste publiek. Doordat de Ronde van de Maashorst samenvalt met de inmiddels naar alle kernen uitgegroeide streekfair kan het publiek gelijktijdig kennismaken met al het goeds dat De Maashorst te bieden heeft. Mountainbike en fietscrossroutes van verschillende zwaarten maken slim gebruik van de diversiteit van het landschap zonder de natuur te verstoren. Het slingerpad leidt wandelaar en fietser door dorp én natuur. De jaarlijkse four wheel segwaycross is een feest voor de snelheidsduivels, zonder dat er enige overlast is van geluid of benzinedampen. De Maashorst gezien vanaf de rug van het paard is een belevenis en de introductie van het klootschieten in De Maashorst maakt van wandelingen door de prachtige natuur tevens een gezellige en sportieve belevenis. Of het nu team- of individuele sport gaat, uitgangspunt is dat het activiteiten betreft die passen bij het gebied: intensief in de rand, minder intensief in de luwte van het agrarisch landschap en extensief in de natuurkern. Sport draagt bij aan samenwerking en sociale samenhang, het bevordert de gezondheid van lichaam en geest dus past zodoende prima in het te ontwikkelen profiel voor De Maashorst. Aandacht voor sport vraagt om goede, veilige en aantrekkelijke sportvoorzieningen en routes alsmede her- en erkenning van de behoeften op dit vlak. Zo is bekend dat er grote behoefte bestaat aan ruimte voor gemotoriseerde sporten in de regio zoals motorcross. De opgave is om hier met in acht name van de zonering stilte—luwte—dynamiek ergens aan de randen van het gebied een goede oplossing te vinden.

In 2020 werken boeren, burgers, ondernemers, beheerders en bestuurders al ruim 15 jaar eendrachtig samen aan het duurzaam beheer en de voortdurende ontwikkeling van De Maashorst.

Behoud door ontwikkeling.

Het motto van waaruit de eendrachtige samenwerking vorm krijgt luidt: "Behoud door ontwikkeling", waarbij de specifieke kernkwaliteiten van het gebied in ecologisch, landschappelijk, sociaal cultureel en economisch opzicht centraal staan.

De ontwikkelingen die worden opgepakt voldoen aan de duurzaamheidscriteria op basis van: People, Planet Profit zoals vertaald in de duurzaamheidsbalans van Brabant (Telos).

De kernkwaliteiten van De Maashorst zijn in 2020 door gemeenten en provincie op een zodanige wijze verankerd in hun ruimtelijk, sociaal cultureel en economisch beleid dat zij beschermd worden maar evengoed volop ontwikkelingsruimte bieden voor initiatiefnemers die De Maashorst een warm hart toedragen.

De gezamenlijke opgave

Het hart van De Maashorst wordt gevormd door de natuurkernen Maashorst en Herperduin, die in 2020 tot één aaneengesloten natuurgebied zijn samengevoegd. Zonder hart geen leven dus de gezamenlijke opgave voor eenieder die zich betrokken voelt bij De Maashorst is de ontwikkeling en het beheer van dit grootste natuurgebied van Brabant. Dat is een enorme opgave die volledige inzet vraagt van alle betrokkenen. Overheden, lokaal, provinciaal, nationaal en Europees, waterschap, terreinbeheerders, natuurverenigingen, ondernemers, en begeesterde burgers zullen de komende jaren alle op alles zetten om in samenwerking deze klus te klaren. De route naar dit resultaat wordt uitgestippeld in het integraal natuurplan voor De Maashorst, dat parallel aan dit manifest met visie wordt ontwikkeld en in procedure wordt gebracht.

Van boer naar plattelandsondernemer

In 2020 is de landbouw voor De Maashorst nog altijd een zeer belangrijke economische activiteit. Dit geldt met name voor de tweede schil, het agrarisch landschap, dat een buffer en gelijktijdig een soepele overgang vormt tussen de meer stedelijke gebieden en de natuur. De instandhouding van deze schil is van wezenlijk belang voor de duurzame kwaliteit van De Maashorst. De belangrijkste functie van agrariërs is het produceren van voedsel, maar de boeren van De Maashorst hebben zich inmiddels ontwikkeld tot plattelandsondernemers in de meest brede zin van het woord. Voedselproductie gaat hand in hand met de ontwikkeling van het landschap en de natuur. Oude en nieuwe kwaliteitsproducten die voorzien zijn van een te ontwikkelen

'Maashorst keurmerk', dragen bij aan de signatuur van De Maashorst en vinden gretig aftrek bij de inwoners, horeca, detailhandel, zorginstellingen en liefhebbers van buitenaf. Een goed ontwikkeld netwerk en gezamenlijke marketing zorgen ervoor dat producent en consument elkaar gemakkelijk kunnen vinden. Natuurbeheer, landschapsinrichting en onderhoud, natuurlijke energieproductie en waterbeheer zorgen niet alleen voor een aanvullend inkomen, maar benadrukken tevens het maatschappelijk belang van een goede en gezonde landbouw. Nevenactiviteiten in de recreatie, zorg, onderwijs en verkoop van streekgebonden producten dragen bij aan het economisch draagvlak en 'ontsluiten' het boerenbedrijf voor de burger, recreant en toerist waardoor stad en land dicht bij elkaar komen.

Provincie en gemeenten scheppen goede ruimtelijke randvoorwaarden om de landbouw een blijvend bestaan en ruimte voor innovaties te garanderen. Het ondersteunen van innovaties en de ontwikkeling van nieuwe markten is van wezenlijk belang. Voor de ontwikkeling van de nieuwe markten wordt met name gekeken naar de omliggende stedelijke omgeving. Directe betrokkenheid tussen producent en consument, waardoor de consument wéét waar het voedsel vandaan komt en dat het goed is, versterkt de relatie én betrokkenheid tussen stad en platteland.

Mobiliseren van het lokale veld

Het inrichten van een gebied als De Maashorst is geen gemakkelijke opgave. Het voor een langere termijn onderhouden en beheren van een gebied is doorgaans nog moeilijker.

Het is voor het uitvoeringsproces ontzettend belangrijk dat lokale partijen bereid zijn om de inrichting, het onderhoud en beheer van landschap/natuur en cultuur op zich te nemen. Als de mensen uit De Maashorst dit zelf op zich gaan nemen dan zal dit de grootste garantie zijn voor een duurzaam inrichting van De Maashorst.

Gelet hierop, moet er geïnvesteerd worden in het verder mobiliseren van het "lokale veld". Onder het lokale veld kan worden verstaan de lokale natuur- en milieuverenigingen, de ZLTO-afdelingen, Maashorstboeren, maar ook heemkundekringen die hun kapelletjes onderhouden, wandelverenigingen die samen met plattelandsondernemers en de jongens van de plantsoendienst de wandelpaden onderhouden, schoolklassen die samen met de jagersvereniging afval rapen, HAS of Helicon die samen met zorginstellingen een deel van het plantsoen onderhouden, oud-boeren die samen met ivn-ers knotwilgen snoeien, Unox die met enthousiaste werknemers een dagje naar de Reekse heide gaat om zaailingen van de Amerikaanse vogelkers te trekken, het ziekenhuis dat als een waar 'Maashorstziekenhuis' haar bouw, inrichting en gezondheidszorg direct relateert aan haar heilzame natuurlijke omgeving op de wijstgronden et cetera.

Bundeling van krachten in de streek leidt niet alleen tot een duurzaam draag-

vlak voor ontwikkeling en beheer, maar leidt er tevens toe dat de gemeenschapszin en de verbondenheid met de eigen omgeving op een fantastische manier toeneemt. Staatsbosbeheer neemt het initiatief om een centrum te ontwikkelen van waaruit het beheer van de natuur wordt gecoördineerd en gerealiseerd maar dat daarnaast tevens ruimte biedt aan mensen en groepen die zich betrokken voelen bij, en mee willen werken aan, het beheer van de Maashorst.

Verdergaande samenwerking.

In De Maashorst werken in 2020 veel partijen met elkaar samen. Hierbij kan gedacht worden aan veelsoortige relaties: ondernemers onderling, ondernemers en overheden, ondernemers met waterschap, overheden met andere overheden, ondernemers en natuurbeherende instanties et cetera. Daarnaast liggen er kansen voor De Maashorst om door allianties en samenwerkingsverbanden met andere gebieden in de regio en daarbuiten een sterke positie te ontwikkelen op (inter)nationaal niveau. De gemeenten van De Maashorst nemen samen met de Provincie het voortouw om deze samenwerkingsverbanden en netwerken te stimuleren en faciliteren.

Samen naar buiten

Ten aanzien van het verder op de kaart zetten van de toeristisch-recreatieve potenties van De Maashorst liggen er nog allerlei mogelijkheden om de samenwerking tussen de recreatieve ondernemers onderling, met de horeca, de verbrede landbouw, de omgeving en met de regionale VVV te versterken. Van belang is dat de ondernemers van elkaar weten wat zij als product kunnen aanbieden en hoe ze zich door bundeling samen sterker op de markt kunnen presenteren. Vanuit dit aanbod kunnen arrangementen ontwikkeld worden en kan verder gewerkt gaan worden aan een branding die recht doet aan de kwaliteiten van het gebied.

Relevant is dat de ondernemers samen met de VVV komen tot meer samenhang in hun recreatief-toeristisch product. Bezoekers van De Maashorst moeten snel en effectief inzicht kunnen krijgen in het aanbod van arrangementen en activiteiten. De geplande informatiepunten bij de recreatieve poorten kunnen hier op inspelen. Het ontwikkelen van een attractieve en actuele Maashorst-site is een must die gecombineerd kan worden met interactieve informatiezuilen op de informatiepunten bij de diverse (recreatie) ondernemers in het gebied. De centrale boodschap (branding) is De Maashorst waar het gastvrije Brabantse leven, gezondheid en goede voeding, ruimte, cultuur, natuur en stilte centraal staan.

Samen aan het werk

De ambities voor De Maashorst in 2020 liggen hoog. Dat kan ook want de gretigheid in het gebied om samen aan de toekomst van De Maashorst te werken

is wel gebleken uit de vele ontmoetingen die in het kader van de opstelling van dit manifest hebben plaatsgevonden. Bestuurders, terreinbeheerders, natuur en cultuurverenigingen, maatschappelijke organisaties, *boeren*, begeesterde burgers en ondernemers, die soms best wel eens wat verschillende belangen kunnen hebben, zijn het in hun hart volledig eens over de unieke kansen die De Maashorst biedt. Dat moet ook wel want de complexe opgaven die er in De Maashorst liggen kunnen alleen worden opgepakt als er intensief én creatief wordt samengewerkt door alle betrokken partijen, onder het motto: 'De Maashorst daar teken ik voor'.

De belangrijkste opgave voor 'samen aan het werk' is echter de daadwerkelijke uitvoering van de vele projecten die nu al in plannen zijn opgenomen en uitvoeringsgereed op de plank liggen. Het élan en de energie die bij tal van initiatiefnemers in de Maashorst voelbaar is wordt alleen nog maar versterkt wanneer plannen zichtbaar in het veld worden gerealiseerd.

Voorwaarden voor een duurzame ontwikkeling.

Tijdens de verbouwing blijft de winkel gewoon open.

Dit manifest volgt op de visie Maashorst en Herperduin van 2005. Deze visie heft veel tweeweg gebracht en geleid tot het opstarten en soms al tot uitvoering brengen van een groot aantal projecten. Het gaat hierbij met name om het natuurplan voor de Maashorst, de watervisie, het ontsnipperingsplan, het realisatieplan recreatief netwerk de Maashorst, de recreatieve poorten het project 'Branding' en tal van al in ontwikkeling zijnde initiatieven. De uitvoering hiervan moet onverkort en met energie worden voortgezet hetgeen tot uiting komt in het verderop in dit boekje opgenomen uitvoeringsprogramma voor de eerstkomende jaren. Dit manifest vormt als het ware de paraplu waaronder deze projecten op integrale wijze bijdragen aan de het maashorst van 2020 dat ons voor ogen staat.

Stuurgroep Maashorst

De Stuurgroep Maashorst, waarin overheden, beheerders en vertegenwoordigers van natuur, landbouw en recreatie intensief samenwerken, is het kloppend hart van De Maashorst. Een groep enthousiaste mensen die De Maashorst nog mooier wil maken dan dat het al is. Een groep die de beschreven kwaliteiten wil versterken en daar ook verantwoordelijk voor wil zijn. Een groep waarvan elk individueel lid namens een achterban spreekt en waar kritisch gekeken wordt naar ontwikkelingen en waar bijsturing plaatsvindt. Een groep vertegenwoordigers die geworteld zijn in de streek en kunnen bogen op een breed draagvlak.

De Stuurgroep stelt het manifest met visie en het uitvoeringsprogramma vast. De leden van de Stuurgroep spannen zich in om dat wat in de visie en het manifest staat werkelijkheid te maken. De visie fungeert als denkrichting/ontwikkelingsrichting. Het dynamische uitvoeringsprogramma wordt uitgevoerd zodat doelstellingen dichterbij komen. Het Manifest vormt daarbij een intentieverklaring tussen de partijen die in De Maashorst actief zijn.

De provincie ziet de Stuurgroep Maashorst als het orgaan dat tevens verantwoordelijk is voor de uitvoering van de reconstructiedoelstellingen voor het gebied Maashorst en het realiseren van het Provinciaal landschap. De provincie faciliteert de uitvoering door het beschikbaar stellen van financiële middelen.

De afspraken die gemaakt worden in de Stuurgroep zijn niet vrijblijvend. Er wordt gewerkt met een gebiedscontract, waarin de partijen die het traject faciliteren afspraken maken over inzet van menskracht en andere middelen. Van belang hierbij is dat er in het gebiedscontract ook staat aangegeven wel-

ke doelstellingen, wanneer, gehaald moeten zijn. De beschrijving van de doelstellingen zal zo veel als mogelijk gekwantificeerd dienen te worden. Deze doelrealisatie staat in de uitvoering centraal.

Het programmabureau Maashorst

Momenteel wordt gewerkt aan het opzetten van een adequate uitvoeringsorganisatie voor de Maashorst zodat projecten voortvarend tot uitvoering kunnen worden gebracht. De voorkeur gaat daarbij uit naar een herkenbare plek of loket in de vorm van een programmabureau waar onder leiding van een uitvoeringscommissie gecoördineerd wordt gewerkt aan de uitvoering van het uitvoeringsprogramma. Dit programmabureau is voor de Maashorstenaren met initiatieven tevens het loket waar ze kunnen komen voor vragen, ideeën en projecten. In het programmabureau waar de basis voor ligt in de ambtelijke werkgroep, werken mensen die voldoende tijd beschikbaar hebben om de werkzaamheden te kunnen doen en die zicht hebben op de breedte van het relevante beleid binnen de aangesloten gemeenten, waterschap en Provincie. Vanwege de noodzakelijke inbedding in de diverse overheidsorganisaties is het zaak dat betrokken ambtenaren worden vrijgemaakt om in het programmabureau werkzaam te zijn en dat zij binnen de eigen organisaties direct toegang hebben in de relevante beleidsafdelingen. Deze mensen kunnen luisteren, kunnen enthousiasmeren, kunnen denken in mogelijkheden, kunnen verwachtingen managen, spreken de taal van de burger en ondernemer en zijn in staat om de complexe wet en regelgeving te interpreteren vanuit de bedoeling en niet zozeer vanuit de 'letter' van de wet. Het programmabureau heeft de belangrijke taak om vaak op het oog 'op zich' staande initiatieven en projecten in te bedden in de integrale doelstellingen van De Maashorst en verbanden en relaties te leggen tussen de individuele projecten zodat het resultaat meer is dan de som der delen.

Financiering

- Voorgesteld wordt uit te gaan van een programmafinanciering gekoppeld aan het gebiedscontract. Het (projecten)programma gaat over 4 jaren. Voor deze periode is duidelijk hoeveel geld er voor deze periode nodig is en wie financiert.
- Doe aan verwachtingenmanagement bij het opstellen van het programma. Ben realistisch en zorg dat wat in het programma staat ook kan worden uitgevoerd. Als er risico's zijn: benoem deze dan en communiceer ze. De partijen die financiering of menskracht koppelen aan het traject geven dit aan de Stuurgroep waarbij regelmatig (minimaal 2 maal per jaar) door de Stuurgroep gerapporteerd wordt aan de partijen die bijdragen.
- De financiering van de projecten wordt gekoppeld aan de reguliere budgetten zoals EHS-gelden, ILG, en opbrengsten die gegenereerd kunnen

worden uit bijvoorbeeld Buitengebied in Ontwikkeling en Ruimte voor Ruimte, de Streekimpuls en de stichting Streekkfonds de Maashorst.

- De financiering van het programmabureau Maashorst komt van De Maashorst- gemeenten, waterschap en de provincie.
- De provincie financiert haar deel van het programma waarmee ze duidelijkheid geeft over het beschikbare budget voor de komende 4 jaar.
- De streekrekening Maashorst moet effectief gaan werken. De opbrengsten hiervan kunnen in relatie gebracht worden met de financiering van projecten.
- Het bedrijfsleven kan een rol krijgen bij de financiering van activiteiten. Van belang is het bedrijfsleven te betrekken bij het Maashorst-programma. Laat De Maashorst sponsoren. Bijvoorbeeld door stukken bos te laten adopteren. Als tegenprestatie kunnen ze gratis adverteren in het nieuwsblad van De Maashorst. Bezien moet worden of het mogelijk is een relatie te leggen met legaten. Trotse Maashorstenaren die komen te overlijden willen wellicht een legaat nalaten aan de Stuurgroep Maashorst.

Communicatie

De Stuurgroep wordt door de mensen uit De Maashorst gezien als zijnde de club die namens hen spreekt. Dit maakt dat de Stuurgroep de banden actief moet onderhouden. De communicatie met hen is intensief zodat er een band ontstaat tussen Stuurgroep en Maashorstenaar. Deze band kan versterkt worden met verschillende creatieve communicatiemiddelen. Hierbij kan worden gedacht aan geëigende zaken zoals: nieuwsbrieven en het ontwikkelen van een inspirerende site. Opties kunnen ook zijn: het ontwikkelen van lespakketten voor scholen, het ontwikkelen van een TV-format, een manifestatie gezond eten uit ons gebied, een verhalenfestival waar Maashorstenaren op leeftijd de jeugd hun verhalen op lokatie vertellen, het organiseren van een nacht van donkerte en stilte, het organiseren van een kunstweek, het organiseren van religieuze rondgangen, sportmanifestaties en uiteraard het verder uitbouwen van de nu reeds succesvolle streekfair.

Van belang is dat de Stuurgroep via het organiseren van aansprekende activiteiten in overleg gaat met "De Maashorst". De Stuurgroepleden moeten weten wat de mensen bezig houdt om vanuit deze kennis en ervaringen verdere ontwikkelingen te sturen, maar vooral ook geïnspireerd te raken en slim gebruik te maken van de inventiviteit, energie en het zelforganiserend vermogen van de streek zelf.

Speciale aandacht moet er komen voor de lokale bestuurders (gemeenteraden). De raadsleden moeten gaan functioneren als de belangrijkste ambassadeur voor De Maashorst. Zij moeten, daar waar dat kan, vol trots

gaan vertellen wat De Maashorst te bieden heeft. Om deze rol goed te kunnen doen is het van belang dat zij intensiever betrokken worden bij het proces. Voorkomen moet worden dat de Stuurgroep een kopgroep wordt die voor de lokale besturen en raadsleden uit het zicht is verdwenen. Het zou jammer zijn wanneer De Maashorst slechts onderwerp is in de raadsvergadering bij de begrotingsbehandelingen, terwijl juist de raadsleden die met beide benen midden in de samenleving staan de best denkbare ambassadeurs kunnen zijn die De Maashorst zich kan wensen.

Goede afspraken over onderhoud en beheer natuur en landschapselementen
Het onderhoud en beheer kan daar waar dit aan de orde kan zijn op basis van vrijwilligheid. De vrijwilligers moeten gekoesterd en gewaardeerd worden. Gedacht kan worden aan afspraken over een financiële vergoeding voor gemaakte onkosten die bijvoorbeeld ten goede komt aan de verenigingskas. Belangrijk is zorg te dragen voor het verzorgen van een 'leuke, zinvolle dag onder elkaar'. Voor de vrijwilligers moet een dagje beheer een aangenaam uitje zijn in een mooie omgeving. Hun omgeving. De gemeenten van De Maashorst faciliteren dit.

Er zijn beheer- en onderhoudsmaatregelen die niet kunnen worden opgepakt door vrijwilligers. Dit omdat hier professionele kwaliteiten voor noodzakelijk zijn. In deze gevallen zetten we de innovatieve kracht van de (agrarische) ondernemers in om het gevarieerde landschap en de natuur te beheren met middelen die de eigenheid van De Maashorst benadrukken. Plattelandsondernemers die dit willen, gaan samen met natuurbeherende instanties in overleg, om te zien hoe een duurzaam beheer van natuur en landschap vorm kan krijgen. Van belang hierbij is dat het beheer recht doet aan de natuur- en landschapsdoelstellingen, het beheer wordt uitgevoerd op basis van marktconforme prijzen, het in financiële zin iets oplevert voor de ondernemers die het beheer uitvoeren en dat wordt uitgegaan van meerjarenafspraken.

Ruimhartig ontwikkelingsgericht (ruimtelijk) beleid

Veel Maashorstenaren zullen met initiatieven komen. Bij de meeste van deze initiatieven ligt er een relatie met gemeentelijke plannen. Deze ruimtelijke plannen (o.m. bestemmingsplan) zijn richtinggevend voor de initiatieven. Geconstateerd is dat er voor De Maashorst geen sprake is van één ruimtelijke planvorm, maar wordt uitgegaan van verschillende plannen. Dit is op zichzelf geen probleem ware het niet dat de planvormen die er nu zijn niet op elkaar zijn afgestemd. In het ene bestemmingsplan wordt er wel ruimte geboden, in het andere is het weer anders geregeld. Dit draagt niet bij aan het samenhangend beeld en beleid dat wordt nagestreefd en leidt tot gevoelens van rechtsongelijkheid bij de initiatiefnemers die graag mee willen bouwen aan De Maashorst. In 2020 hebben de gezamenlijke gemeenten van De Maashorst

met steun van de Provincie de mogelijkheden van de nieuwe Wet ruimtelijke ordening benut om gezamenlijk een intergemeentelijke structuurvisie vast te stellen voor het Provinciaal Landschap De Maashorst, die vervolgens door de gemeenten afzonderlijk in geactualiseerde bestemmingsplannen buitengebied is doorvertaald. Het bestemmingsplan is daarbij het toetsingskader voor ontwikkelingen voor zover die op het moment van vaststelling konden worden voorzien. Het gezamenlijke structuurplan is daarnaast de inspiratiebron en de basis voor een goede ruimtelijke onderbouwing voor initiatieven die onverwacht en niet direct inpasbaar zijn, maar evengoed bijdragen aan de nagestreefde kwaliteit en ontwikkeling van De Maashorst. Deze initiatieven kunnen vervolgens op simpele en eenvoudige wijze via een projectplan tot realisering worden gebracht.

Actie en projectenprogramma

Veel doelen die in De Maashorst worden nagestreefd zullen niet 'vanzelf' vanuit het veld worden geïnitieerd en zullen door de verantwoordelijke overheden, terreinbeheerders en belangenorganisaties moeten worden opgepakt. Daarbij is het van belang om te laten zien dat er daadwerkelijk iets gebeurt in De Maashorst waardoor mensen in de streek op ideeën worden gebracht en overtuigd raken van het feit dat het ook zin heeft om de nek uit te steken en bij te dragen aan de ontwikkeling van het gebied.

De Stuurgroep heeft op dit moment een projectenprogramma 2009-2010 in uitvoering, dat voortvarend wordt voortgezet. Met dit Manifest wordt dit programma aangevuld en verrijkt met projectideeën die het waard zijn om in het vervolg op te pakken. Dat vraagt samenwerking door en afstemming met vele partijen en coördinatie tussen de verschillende uitvoeringsprogramma's die leven op lokaal, regionaal (reconstructie), provinciaal en nationaal niveau. De verschillende projectideeën worden hierna opgesomd. Een belangrijke opgave voor het vervolg is om deze projecten verder uit te werken en vooral waar mogelijk te bundelen en kansrijk te koppelen op basis van de integrale benadering die in dit Manifest voor De Maashorst wordt voorgestaan, waardoor verkokering van stad en land, natuur en cultuur, mens en economie voorkomen wordt.

In het **uitvoeringsprogramma MaashorstManifest** zijn deze projectideeën waar nu al mogelijk geïntegreerd in, of gekoppeld aan reeds lopende of op te starten projecten waardoor een goed beeld ontstaat van de opgaven waar de Maashorst de komende jaren voor staat.

Dit uitvoeringsprogramma dat voortdurend wordt geactualiseerd en bijgesteld wordt onafhankelijk van dit boekje opgesteld en jaarlijks geëvalueerd. De verzameling van al uitgevoerde uitvoeringsacties, de nu in uitvoering staande projecten en projecten die op grond van dit Manifest kunnen worden opgepakt zijn in tabellen op pagina 38–39 weergegeven.

Projectideeën.

Deze projectideeën moeten nadrukkelijk worden gezien als aanvulling op c.q. nadere invulling van projecten die in het kader van de natuurontwikkeling, waterhuishouding, ontsnippering, het recreatief netwerk en andere initiatieven reeds op het programma of in uitvoering staan.

Per onderwerp wordt *cursief* aangegeven wie als trekker voor het project fungeert

Thema natuur

- Oprichting professionele beheersteams plattelandsondernemers. *Maashorstboeren*.
- Oprichting onderhoudsteams Maashorst. Vrijwilligers die natuur en landschap willen onderhouden. De teams bestaan uit: voormalige boeren, jagers, wandelverenigingen, fiets- en mountainbikeverenigingen, natuurliefhebbers, scholieren, bedrijfsleven, zorginstellingen allen uit De Maashorst. Oprichting op het niveau van buurtschappen is daarbij kansrijk en versterkt de binding met het 'eigen' gebied. *Staatsbosbeheer*.
- Oprichting onderhoudsteams Halt jongeren (taakgestraften) en verslaafdenzorg (Novadic). *Staatsbosbeheer*.

Thema landbouw

- Introductie typische teelten Maashorst: tarwe, gerst, spelt, gierst, kersen enz. *Maashorstboeren*.
- Introductie nieuwe teelten: Kruidenteelt, druiven, ginsengteelt, hop, Waterteelten gekoppeld aan Peelrandbreuk (rijst?) *Maashorstboeren*.
- Oprichten educatieve boerderij/oprichten kinderboerderij (toegankelijk ook voor gehandicapten). *Maashorstboeren*.
- Oprichten zichtstallen voor moderne agrarische bedrijven. *Maashorstboeren*

Thema toerisme en recreatie:

- Ontwikkelen van arrangementen gericht op Maashorstse natuur en/of religie en/of educatie en/of stilte voor verschillende doelgroepen zoals: senioren, middelbare scholieren, natuurliefhebbers, mensen die in retraite willen. Arrangementen hebben betrekking op organiseren van dag/avondactiviteiten, overnachtingen en eten. Arrangement wordt aangeboden door meerdere ondernemers. *VVV*.
- Ontwikkelen van arrangementen gericht op natuur/landschap en active

leisure voor doelgroepen zoals: scholieren, scoutings, sportverenigingen en personeelsverenigingen. Arrangementen hebben betrekking op organiseren van dag/avondactiviteiten, overnachtingen en eten. Arrangement wordt aangeboden door meerdere ondernemers. *Recreatieondernemers*.

- Ontwikkelen van arrangementen gericht op de unieke diverse natuur van De Maashorst voor doelgroepen zoals: natuurorganisaties en vogelaars. Arrangementen hebben betrekking op organiseren van dag/avondactiviteiten, overnachtingen en eten. Arrangement wordt aangeboden door meerdere ondernemers. *Staatsbosbeheer*.
- Ontwikkelen van arrangementen op het gebied van natuur- en kunstbeleving. Arrangementen hebben betrekking op organiseren van dag/avondactiviteiten, overnachtingen en eten. Arrangement wordt aangeboden door meerdere ondernemers. *Kunstelier Uden-Staatsbosbeheer*.
- Ontwikkelen van arrangementen gericht op het bourgondische leven van De Maashorst, gericht op vinologenverenigingen, hoteliers, personeelsverenigingen, Arrangementen hebben betrekking op organiseren van dag/avondactiviteiten, overnachtingen en eten. Arrangement wordt aangeboden door meerdere ondernemers. *VVV*.
- Ontwikkelen van arrangementen gekoppeld aan bezoeken van typische boerenbedrijven in De Maashorst. *Maashorstboeren*.
- Ontwikkelen van meerdaagse verblijven voor potentiële werknemers van bedrijven. *Rotery Uden*.
- Ontwikkelen programma's basisonderwijs, lagere scholen Maashorst. *Onderwijsinstellingen Oss-Uden-Landerd en Bernheze*.
- Op stap met de vertellers uit De Maashorst. Een dag op stap met een Maashorstenaar die vertelt over het gebied, de tradities, het eigen (aardige) volk en zijn gewoonten. Hierbij relaties leggen met boeren en heemkundekringen. *Heemkundekringen*.
- Het aanwezige routenetwerk (knooppuntensysteem) gekoppeld aan getallen een verhaal geven. Dit door toepassing van moderne technieken als GPS. *VVV*.
- Ontwikkelen themaroutes, religieuze plekken, kunst, schaapsdreven. *VVV*.
- Ontwikkelen van ATB-routes. *ATB-verenigingen*.
- Organiseren bereikbaarheid van de meest sprekende plekken in De Maashorst. *Staatsbosbeheer*.

Thema wonen/werken leefbaarheid

- Versterken afzet en ontwikkeling van streekeigenproducten. *Maashorstboeren*.

- Creëren van een 'Maashorstcorner' in de lokale supermarkten. *Maashorstboeren*.
- Zorgdragen voor een rijdende marktkraam met streekproducten op lokale markten. *Maashorstboeren*.
- Ontwikkelen nieuw 'Maashorst' ziekenhuis in directe samenhang met landschapsontwikkeling rekening houdend met (wijst) kwaliteiten van het gebied. *Gemeente Uden*.
- De Maashorst ontwikkelen als rustgebied voor degenen die hier, bezien vanuit gezondheid, behoefte aan hebben. Zorgbehoevenden de mogelijkheid geven te genieten van De Maashorst. *Zorginstellingen*.
- Opzetten manifestatie gezond eten uit De Maashorst voor lagere scholen. *Gemeenten-Maashorstboeren*.
- Ontwikkeling Maashorstenergie. (Groene stroom, biovergisting) relatie ziekenhuis. *Maashorstboeren*. Onderzoek naar de mogelijkheden voor het oprichten van een 'waterhouderij' *Maashorstboeren met het waterschap*.

Thema Water

- Uitvoering geven aan de visie Water

Thema landschap en cultuurhistorie

- Oprichten schaapskudde en schaapskooi Maashorst. *Gemeente en Staatsbosbeheer*.
- Het thema cultuurhistorie, samen met heemkundekringen verder uitwerken. *VVV*. Verder uitwerken thema religie in samenspraak met het museum voor religieuze kunst in Uden en het Land van Ravenstein (Gerard Rooyakkers betrekken). *VVV*.

Thema communicatie (*trekker: programmabureau*)

- Ontwikkelen van informatiemateriaal met betrekking tot thema's als religie, cultuurhistorie (b.v. Brobbelbies), gezondheid, natuur, landschap, teelten in De Maashorst, etc.
- Organiseren van bijeenkomsten, manifestaties gericht op de mensen in De Maashorst en directe omgeving. Hierbij kan gedacht worden aan: manifestatie gezond uit eten.
- Raadsleden vertellen vol trots over hun Maashorst. Burgers kunnen met hun raadsleden al fietsend door het gebied samen komen tot nieuwe ideeën.
- Speakerscorner in De Maashorst waar raadsleden op een zeepkist hun programma voor De Maashorst uiteenzetten, in het licht van de komende verkiezingen.

- Maashorst, een donkere en stilte nacht, een kunstweek, excursie natuur, een religieuze rondgang en een verhalenfestival.
- Samenwerking ondernemers actief in recreatie en toerisme en VVV versterken
- Opzetten site recreatie en toerisme Maashorst.
- Oprichten interactieve activiteitszuilen bij recreatieve poorten en recreatiebedrijven.
- Ontwikkelen van lespakketten voor scholen.
- Ontwikkelen TV-format.
- Ontwikkelen van een Maashorstmagazine.
- Onderscheidend positioneren van het 'merk' Maashorst.
- Ontwikkelen Maashorst Keurmerk als kenmerk van kwaliteit uit De Maashorst op het gebied van voeding, gezondheid, recreatie en zorg.

Overige:

- Opstellen Intergemeentelijke Structuurvisie Maashorst en onderlinge afstemming beleid buitengebied. *Gemeenten gesteund door Provincie*.
- Opzetten professioneel programmabureau Maashorst. *Gemeenten/provincie*.
- Opzetten professioneel werkende streekrekening. *Stuurgroep*.
- Opzetten sponsoringstraject Maashorst door bedrijfsleven. *Stuurgroep*.
- Opzetten project 'kleurrijk landschap' in samenwerking met Vluchtelingen Werk Nederland.
- Aangaan van alliantie/uitwisselingsprogramma met soortgelijke gebieden als Maashorst (Lunerburgerheide, New Forest etc.) *Stuurgroep*.

AFGERONDE PROJECTEN 2005–2009	
Speerpunt / naam project	
1. Opzetten projectbureau Maashorst – Herperduin	
	Projectcoördinatie en programmabudget 2007
	Projectcoördinatie en programmabudget 2008
2. Recreatieve entrees, informatievoorziening en educatie	
	Recreatieve poorten
4. Profilering landschapspark Maashorst – Herperduin	
	Profilering Maashorst–Herperduin
	Studiereis New Forrest
	Streekfair 2006
	Streekfair 2007
	Streekfair 2008
	Streekfair 2009
	Opzet streekrekening De Maashorst
5. Uitvoeringsprogramma Groene en Blauwe diensten	
	Zie lopende projecten
6. Uitvoeringsplan integraal beheer	
	Uitvoeringsplan Integraal Natuurbeheer
7. Ontwikkelingsperspectief deelgebieden in de schil	
	Geen projecten
8. Realisering stevige verbinding	
	Realisatie verbinding Maashorst–Herperduin
	Coördinatie en opzet bestuursovereenkomst 't Mun
9. Kavelruil	
	Geen projecten
10. Ontsnipperingsplan Maashorst	
	Ontsnippering Maashorst–Herperduin
11. Opstellen en uitvoeren maatregelenplan water	
	Opstellen uitvoeringsplan en start uitvoering

LOPENDE PROJECTEN 2009	
Speerpunt / naam project	
1. Opzetten projectbureau	
	Projectcoördinatie en programmabudget 2009
	Actualisatie visie en uitvoeringsprogramma incl. communicatie
2. Recreatieve entrees	
	Realisatie recreatieve entrees 1e tranche incl. informatiezuil
3. Recreatieve ontsluiting	
	Vorbereiding recreatieve routing
	Verleden van een bewogen landschap
4. Profilering landschapspark	
	Afronding Streekrekening De Maashorst
	Promotie aardkundige waarden
5. Uitvoeringsprogramma Groene en Blauwe diensten	
	Gebiedscontract Horst & Raam 2007 – 2011*
6. Uitvoeringsplan integraal beheer	
	Natuurbouw De Maashorst
	Grondverwerving EHS
7. Ontwikkelingsperspectief deelgebieden in de schil	
	Geen projecten
8. Realisering stevige verbinding	
	Realisatie ecoducten en inrichting tussengebied 't Mun
9. Kavelruil	
	Geen projecten
10. Ontsnipperingsplan Maashorst – Herperduin	
	Geen projecten
11. Opstellen maatregelenplan water	
	Geen projecten

OP TE STARTEN PROJECTEN MANIFEST 2010–2014
Speerpunt
1. Levendig en ondernemend
Realisatie natuurplan De Maashorst
Aankoop Strategie Plan EHS
Biodiversiteit, countdown 2010
Kavelruil
Boeren en biodiversiteit
STIKA Gebiedscontract 2011 – 2015 Horst & Raam*
Herstelplan wijstgronden
Structuurvisie voor De Maashorst
Uitvoering maatregelen Watervisie
2. Herkenbaar op afstand
Masterplan bebording en meubilair
Communicatieplan
Jaarlijkse Streekfair
Databeheer en ontsluiting (infozuilen en website)
Uitvoeringsorganisatie (programmabureau)
Promotie en uitvoering Streekrekening
3. Gastvrij in de regio
Realisatie recreatieve poorten en centra
Realisatie recreatieve routing
Bezoekersonderzoek De Maashorst incl. monitoring
4. Samenwerken aan ontwikkeling
Maashorst betrokken ondernemen (arrangementen)
Branding De Maashorst
Programmabudget voor nieuwe projecten

BIJLAGE SWOT analyse Maashorst

		IMAGO	ZELFBEELD
		CIJFER	CIJFER
	Hoe waardeert u:		
Maashorst.....	<i>de kwaliteit van de natuur in de Maashorst</i>	7,53	7,24
.....en Natuur	<i>de ontwikkelingsmogelijkheden van de natuur in de Maashorst</i>	7,95	8,59
	<i>de belevingswaarde van de natuur in de Maashorst</i>	8,05	7,36
	<i>de uniciteit van de natuur in de Maashorst</i>	7,37	6,85
	<i>de betekenis van de natuur voor de wijdere omgeving van de Maashorst</i>	7,84	7,76
		Gemiddelde	7,75
Maashorst.....	<i>de recreatieve potentie van de Maashorst (kort verblijf)</i>	7,87	7,73
.....en toerisme & Recreatie	<i>de toeristische potentie van de Maashorst (langer verblijf)</i>	6,37	6,59
	<i>de bekendheid en herkenbaarheid van de Maashorst als toeristisch recreatief gebied</i>	5,32	4,73
	<i>de kansen van de Maashorst om meer toeristen uit Nederland te trekken</i>	7,37	6,95
	<i>de toegankelijkheid van de Maashorst als recreatief gebied</i>	6,95	6,77
		Gemiddelde	6,78
Maashorst.....	<i>de ontwikkelingskansen voor de traditionele landbouw in de (omgeving van) de Maashorst</i>	6,26	5,68
.....en Landbouw	<i>de ontwikkelingskansen voor verbrede landbouw in de (omgeving van) de Maashorst</i>	7,16	7,05
	<i>ontwikkelingskansen voor ecologische landbouw in de (omgeving van) de Maashorst</i>	7,71	7,10
	<i>de Maashorst als keurmerk voor streekgebonden landbouwproducten</i>	8,00	7,24
	<i>de Maashorst als inspiratiebron voor nieuwe producten</i>	7,38	7,29
		Gemiddelde	7,30
Maashorst.....	<i>de herkenbaarheid van cultuurhistorie in het landschap</i>	6,63	6,14
.....en Cultuurhistorie	<i>de herkenbaarheid van cultuurhistorie in de bebouwing</i>	6,32	6,38
	<i>de Maashorst als herkenbare cultuurhistorische entiteit of eenheid</i>	6,33	5,38
	<i>cultuurhistorie in sociaal maatschappelijke betekenis (verhalen)</i>	6,37	5,40
	<i>cultuurhistorie als toeristisch recreatieve potentie</i>	7,26	6,82
		Gemiddelde	6,58
Maashorst.....	<i>de kwaliteit van het landschap</i>	7,71	7,17
.....en landschap	<i>de bebouwing in het landschap</i>	6,82	6,20
	<i>de verscheidenheid van het landschap</i>	8,37	7,33
	<i>de beleving van de natuur in het landschap</i>	8,11	7,36
	<i>de mate waarin het landschap van de Maashorst zich onderscheidt (identiteit)</i>	7,34	6,52
		Gemiddelde	7,67

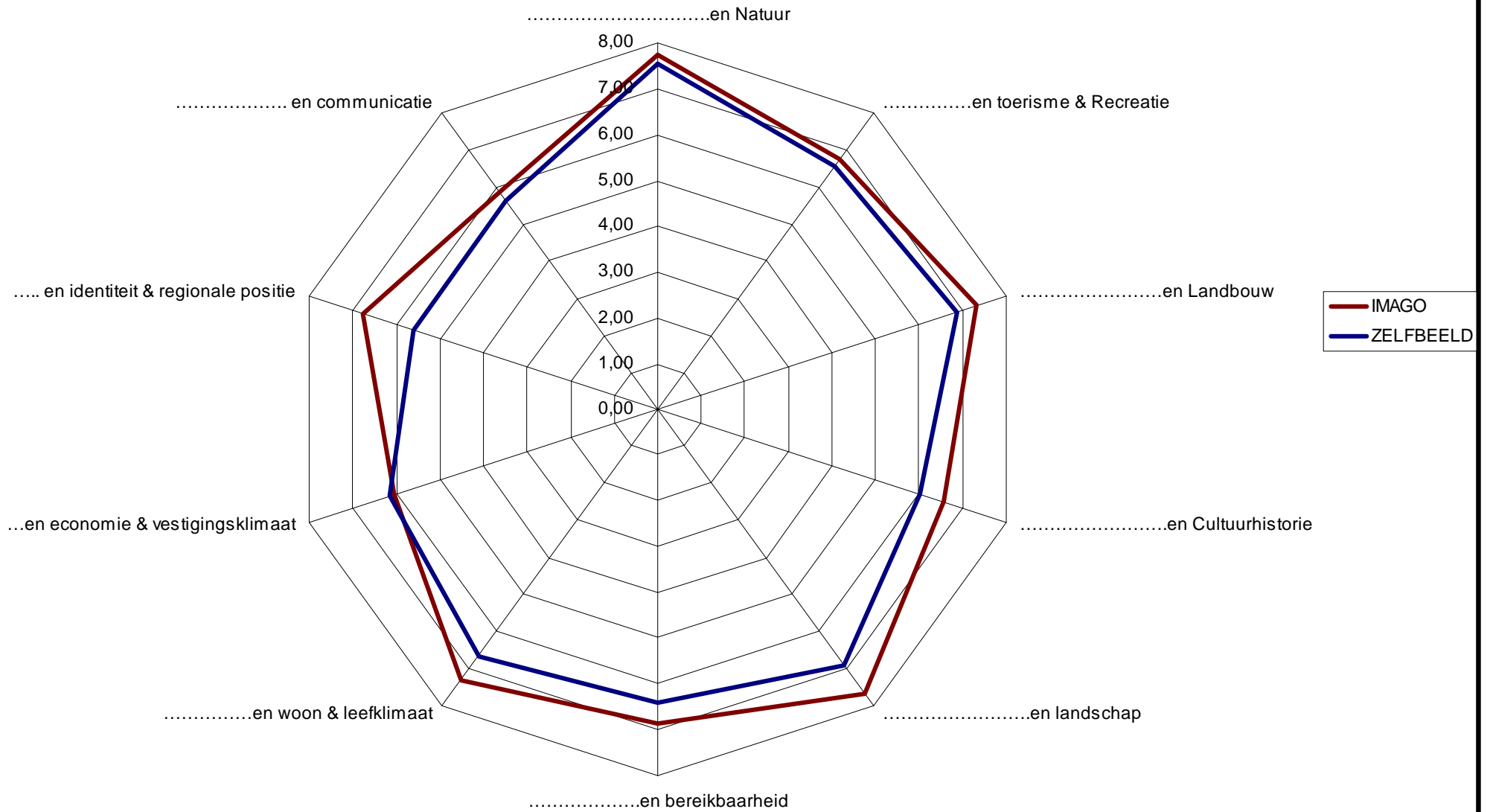

SWOT analyse Maashorst

		IMAGO	ZELFBEELD
Hoe waardeert u:		CIJFER	CIJFER
Maashorst..... .....en bereikbaarheid	de bereikbaarheid van de Maashorst als recreatiegebied	7,11	7,00
	de veiligheid van de aan en afvoerroute's	6,47	6,94
	de herkenbaarheid en vindbaarheid voor de bezoeker	6,26	5,35
	de kwaliteit van wandel en fietsroute's	8,00	6,95
	de parkeermogelijkheden & omschakeling naar andere vormen van vervoer (poorten)	6,39	5,76
		Gemiddelde	6,85
Maashorst..... .....en woon & leefklimaat	de Maashorst als uitloopgebied voor steden en dorpen	7,58	7,81
	de Maashorst als bindend element in sociaal cultureel opzicht	7,44	5,78
	de Maashorst als educatieve speelomgeving voor de jeugd	7,24	7,29
	de Maashorst als omgeving om zorgeloos (met zorg) oud te worden	7,37	6,88
	de Maashorst als thuishaven in een mondialiserende samenleving	6,91	5,63
		Gemiddelde	7,31
Maashorst..... ...en economie & vestigingsklimaat	de betekenis van de Maashorst voor het vestigingsklimaat van bedrijven	5,72	5,70
	de betekenis van de Maashorst als aantrekkelijk woongebied voor werknemers	6,25	6,80
	de Maashorst als identiteits en kwaliteitskenmerk voor bedrijven	5,95	6,00
	de feitelijke vestigings en ontwikkelingsmogelijkheden voor bedrijven in de omgeving	6,00	5,73
	de feitelijke vestigingsmogelijkheden voor werknemers in de omgeving	6,28	6,47
		Gemiddelde	6,04
Maashorst..... ..... en identiteit & regionale positie	de Maashorst als aansprekende identiteit op (boven) regionaal niveau	7,11	6,05
	de positie van de Maashorst in relatie tot andere attracties in Brabant (Groene Woud etc.)	7,11	5,95
	de Maashorst op de schaal van toeristisch recreatief Nederland	6,05	4,62
	de Maashorst op de schaal van belangwekkende natuurgebieden in Nederland	6,71	5,52
	de Maashorst als 'branding' vanuit een regionaal economisch perspectief	6,79	5,76
		Gemiddelde	6,75
Maashorst..... ..... en communicatie	de naamsbekendheid van de Maashorst	5,37	4,74
	de communicatie ten aanzien van plannen voor de Maashorst	5,89	6,14
	de bekendheid van activiteiten in en rond de Maashorst	5,84	5,57
	de mate waarin de Maashorst herkenbaar is in de lokale politiek	6,47	6,05
		Gemiddelde	5,89

MAASHORST

SWOT-analyse

Interview met Sjef Hendrixx

Sjef Hendrixx is landschapsarchitect en voormalig consulent landschap van Staatsbosbeheer in Noord-Brabant. Bijna dertig jaar geleden promoveerde hij op een historisch onderzoek over de Maashorst - hij introduceerde in zijn proefschrift zelfs de naam Maashorst - en stelde daarin een natuurontwikkelingsplan voor waarin het gebied weer een aaneengesloten natuurgebied wordt. In grote lijnen is dit plan nog steeds geldig.

Hij legt het gehoor vandaag uit waar we nu eigenlijk zitten.

De Maashorst is 4.000 ha groot en ligt in de driehoek Oss, Schaijk en Uden. Staatsbosbeheer is met 550 ha de grootste eigenaar van bos en natuurterrein in het gebied, maar ook de gemeenten bezitten grote arealen bos. Vroeger maakte dit gebied deel uit van de zeer uitgestrekte moerassige Peel.

Hendrixx wijst er op dat het landschap van De Maashorst geologisch heel interessant is, met name door de beroemde 'Peelrandbreuk' die zich aan de westkant van het gebied bevindt.

Daar bij die breuk komen ook 'wijnstgronden' voor. Wijnstgronden zijn kwelrijke, drassige gronden, gelegen op een verhoogd deel bij de rand van de breuk. De hoge gebieden, de wijnstgronden dus, worden met kwelwater gevoed en zijn zeer nat. Dat maakt bijzondere begroeiing mogelijk. De aangrenzende gronden liggen lager en zijn minder nat.

Het interessante volgens Hendrixx is nu dat de eerste bewoning juist ook langs deze Peelrandbreuk is ontstaan. De eerste mensen zakten vanaf de Maas naar het zuiden en volgden in de occupatie de breuk. In het noorden zijn dan ook wat oudere nederzettingen gevonden dan in het zuiden.

Een interessant gegeven wellicht voor de natuurontwikkelingsplannen voor straks. Van die bewoning is echter weinig meer terug te vinden, vertelt Hendrixx. Wat je topografisch nu nog ziet, is pas duizend jaar oud.

Vanaf die tijd is er wel heel wat bewaard gebleven. Oude namen van gehuchten wijzen op oude bewoning. De dorpen zijn nog steeds aan de rand van het gebied en in het centrale open deel waarin nu veel meer bebossing aanwezig is, vond vroeger de beweiding met schapen plaats.

Bijzondere dank gaat uit naar de ambtelijke werkgroep De Maashorst, het RMB Cuijk, bureau Praedium en bureau Rietdijk Creatieve Communicatie, voor hun zinvolle en vaak prikkelende bijdragen en de plezierige samenwerking tijdens het opstellen van dit manifest

Colofon

In opdracht van de Stuurgroep De Maashorst
en de provincie Noord-Brabant, oktober 2009

Projectteam:

Bas Verbruggen
Jack van Dijck (RMB)
Friederike Danz
Wim Bomhof

Begeleidingsgroep:

Peer Verkuijlen (voorzitter)
Eduard van Beusekom
Gerard Jonkman
Hendrik Hoeksema
Jos van der Wijst
Rein de Laat
Dennis Hurkmans
Harry Vissers

Met dank voor hun inspirerende bijdrage tijdens de interviews aan:

Adrie van der Aalsvoort
Toon van den Berg
Jan van den Biggelaar
Ko Mathijssen
Harrie Boogers
Cor van der Heijden
Rob van Dijk
Hiel van Oostrum
Patrick van den Berg
Ruud van der Linde
Mark van de Veerdonk
Christ Dirks
Arnold Zegers
Nico Ploegmakers
Sjef Hendrixx
Klaas van der laan
Jan Willem Hermans
Cent van den Berg

en aan de vele betrokken Maashorstenaren die
deelnamen aan de discussiebijeenkomst op 26
mei 2009 in de Heische Tip.

